

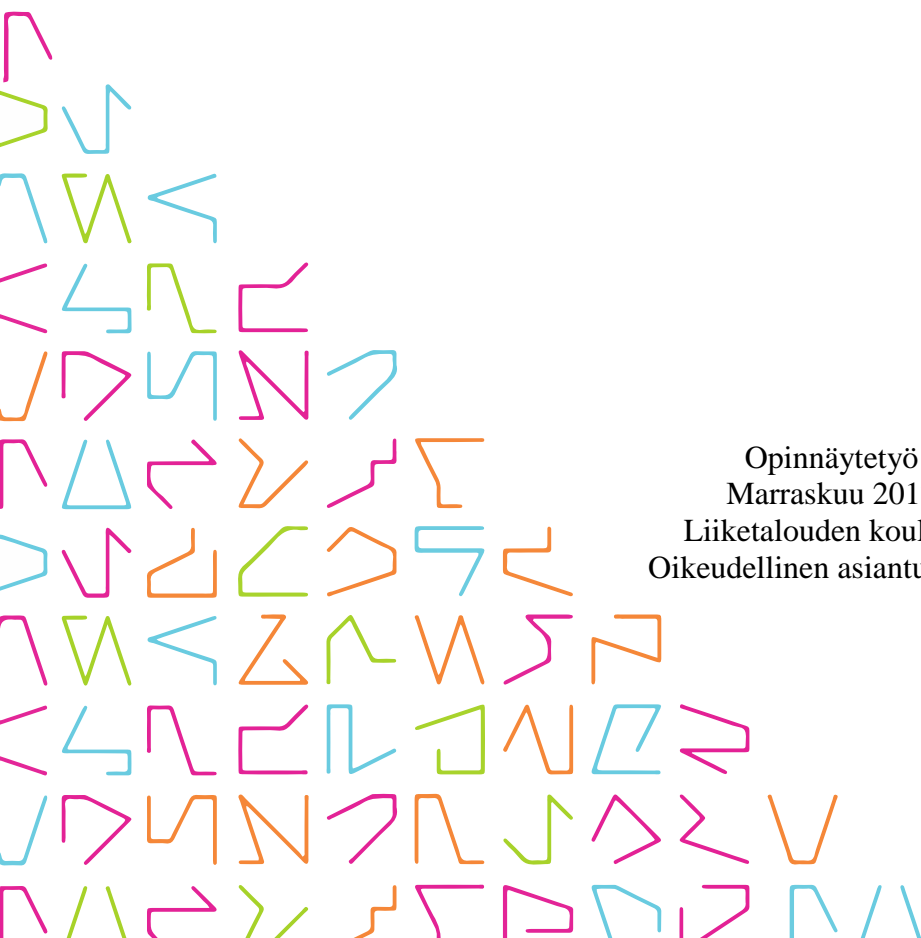

TAMPEREEN
AMMATTIKORKEAKOULU

ULOSOTTOMIEHEN VELVOLLISUUS HAKEA PESÄNSELVITTÄJÄÄ JA PESÄNJAKAJAA KUOLINPESÄOSUUDEN ULOSMITTAUKSEN JÄLKEEN

Johanna Mäkinieniemi

Opinnäytetyö
Marraskuu 2017
Liiketalouden koulutus
Oikeudellinen asiantuntijuus

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutus
Oikeudellinen asiantuntijuus

MÄKINIEMI JOHANNA:

Ulosottomiehen velvollisuus hakea pesänselvittäjää ja pesänjakajaa kuolinpesäosuuden ulosmittauksen jälkeen

Opinnäytetyö 45 sivua
Marraskuu 2017

Ulosotossa on kyse laiminlyötyjen velvoitteiden täytäntöönpanosta. Ulosottoviranomaisten tehtävänä on huolehtia niin velkojan kuin velallisenkin edusta. Perintö syntyy lakimääräisesti tai testamentin kautta lähiomaisen tai muun perinnönjättäjän kuoltua. Myös oikeus perintöön on velalliselta ulosmitattavissa olevaa varallisuutta ja näin ollen siis kuolinpesäosuus voidaan ulosmitata.

Tässä opinnäytetyössä tutkittiin kuolinpesäosuutta ulosmittauksen kohteena, pesänselvitystä perinnönjaon edellytyksenä sekä perinnönjaon suorittamista ulosmittauksen loppuunsaattamisen edellytyksenä. Tavoitteena oli selvittää mitä toimia ulosottomiehellä on käytettävissään ulosmittauksen loppuunsaattamiseksi perinnönjaon myötä silloin, kun velallisen pesäosuus tai oikeus perintöön on ulosmitattu. Tavoitteena oli, että työtä voisi hyödyntää ohjeen tapaan työelämässä. Tarkoituksena oli tutkia milloin pesänselvittäjän ja pesänjakajan hakeminen on mahdollista ulosottomiehen toimesta sekä milloin ne voidaan nähdä ulosottomiehen velvollisuutena, kun kuolinpesäosuus on ulosmitattu ja mihin ulosottomiehen harkinta näissä tilanteissa perustuu. Menetelmänä työssä on käytetty lainopillista tutkimusta. Opinnäytetyön toimeksiantaja on Pirkanmaan ulosottovirasto.

Tutkimuskysymykseen, mitä keinoja ulosottomiehellä on käytettävissään kuolinpesäosuuden ulosmittaamisen jälkeen perinnönjaon aikaansaamiseksi ja milloin näihin toimiin tulee ryhtyä, ei ole annettavissa yhtä oikeaa vastausta. Ulosotokaaren 4:79:n mukaan ulosottomies saa tarvittaessa hakea pesänselvittäjän ja pesänjakajan määräämistä. Lainopillinen tutkimus kuitenkin osoitti, että käytännössä joissakin tapauksissa ulosottomiehellä on velvollisuus näiden hakemiseen. Kuolinpesäosuuden ulosmittaamisen tarkoituksena on saada velallisen velkoja maksetuksi ja viime kädessä perinnönjakoon ryhtymisestä huolehtiminen pesänjakajan hakemisella on ulosottomiehen velvollisuus. Perinnönjako edellyttää pesänselvitystä, joten mikäli sitä ei ole hoidettu osakkaiden toimesta, tulee ulosottomiehen hakea myös pesänselvittäjän määräämistä. Osakkaiden passiivisuus ryhtyä pesänselvitykseen ja pesänjakoon on yleisin syy ulosottomiehen toimintavelvollisuuden käynnistymiseen.

Ulosottomiehen työssä korostuu itsenäinen harkinta, jota ohjaa ulosottolainsäädäntö. Työ osoitti, että merkittävimmät harkinnassa huomioitavat ulosoton periaatteet ovat asianmukaisuuden ja joutuisuuden vaatimukset. Päätöksiä tehdessä tulee huomioida myös sivulisiin kohdistuvat oikeusvaikutukset ja toimia vähimmän haitan periaatteen mukaisesti.

Asiasanat: kuolinpesäosuus, ulosmittaus, pesänselvitys, perinnönjako

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme of Business Administration
Option of Legal Expertise

MÄKINIEMI JOHANNA:

The Distrainer's Responsibility to Request an Appointment of an Administrator and an Executor after Distraining a Share of an Estate

Bachelor's thesis 45 pages
November 2017

Enforcement is a matter of collecting judgement debts. The enforcement authorities are to protect the interest of both creditors and debtors. The right to inheritance can also be distrained. The Act of Enforcement was reformed in 2007 and at the same time, the position of creditors became easier. The right to request an administrator and an executor was transferred from the creditors to the distrainer.

The objective of this study was to gather information on the distrainer's responsibility to request an appointment of an administrator and an executor. The inheritance should be distributed so that the enforcement can be completed. However, the distribution of an estate requires estate administration. The purpose was also to find out in which situations that would happen, and which principles guide the distrainer's discretion. The method in this thesis was a legal study.

The legal study showed that if the joint owners of the estate are passive about these duties, the duty to act passes to the distrainer. Based on the study, the passivity of the joint owners is the most common reason for this. The distrainer's job requires careful consideration, knowledge of legislation and demanding decisions. The legal effects on the third parties should be taken into account, and the actions should cause as little harm as possible.

Key words: share of the estate, distraint, estate administration, distribution of estate

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
1.1	Tarkoitus ja tavoite	6
1.2	Tutkimuskysymys ja – menetelmä	8
1.3	Aiheen rajaus	8
1.4	Tärkeimmät lähteet	9
2	KUOLINPESÄOSUUS ULOSMITTAUKSEN KOHTEENA.....	10
2.1	Kuolinpesä	10
2.2	Ulosoton tarkoitus.....	10
2.3	Ulosmittauskelpoisen omaisuuden etsiminen.....	11
2.4	Velallisen saaman perinnön ulosmittaus.....	13
2.4.1	Lakiosa	13
2.4.2	Velallisen perinnöstä luopuminen.....	15
2.5	Maksu- ja määräämiskielto	18
2.6	Varmistustoimet.....	19
2.7	Lesken hallintaoikeuden vaikutus kuolinpesäosuuden ulosmittaukseen .	19
3	PESÄNSELVITYS EDELLYTYKSENÄ PESÄNJAOLLE.....	21
3.1	Pesänselvitys	21
3.1.1	Pesänselvittäjän tehtävät	21
3.1.2	Osakkaiden yhteishallinto	22
3.1.3	Virallishallinto	23
3.2	Pesänselvityksen käynnistäminen ulosottomiehen toimesta.....	24
3.2.1	Kustannusharkinta.....	27
3.2.2	Asianmukaisuuden ja joutuisuuden vaatimus	28
3.2.3	Perunkirjoitus ulosoton näkökulmasta	29
4	PERINNÖNJAKO EDELLYTYKSENÄ KUOLINPESÄOSUUDEN ULOSMITTAUKSEN LOPPUUNSAATTAMISELLE.....	31
4.1	Perinnönjako	31
4.1.1	Osakkaiden sopimusjako.....	32
4.1.2	Toimitusjako	33
4.1.3	Pesänjakajan tehtävät	33
4.2	Perinnönjaon käynnistäminen ulosottomiehen toimesta.....	34
4.2.1	Harkintaa ohjaavat periaatteet.....	36
4.2.2	Osittaisjako.....	38
4.3	Perinnönjaon jälkeen.....	39
5	POHDINTA.....	40
	LÄHTEET.....	44

LYHENTEET JA TERMIT

HE	Hallituksen esitys
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
PerVL	Perintö- ja lahjaverolaki 12.7.1940/378
PK	Perintökaari 5.2.1965/40
RL	Rikoslaki 19.12.1889/39
TakSL	Laki takaisinsaannista konkurssipesään 26.4.1991/758
UK	Ulosottokaari 15.6.2007/705
VeroJulkL	Laki verotustietojen julkisuudesta ja salassapidosta 30.12.1999/1346
VJL	Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä 25.1.1993/57
VNa	Valtioneuvoston asetus

1 JOHDANTO

1.1 Tarkoitus ja tavoite

Tässä opinnäytetyössä tarkastellaan kuolinpesäosuutta ulosmittauksen kohteena sekä ulosottomiehen toimia perinnönjaon aikaansaamiseksi kuolinpesäosuuden tultua ulosmitatuksi. Työssä käsitellään aihetta säätelevää lainsäädäntöä sekä kuolinpesän jakokuntoon saattamisen edellytyksiä osakkaan osuuden ollessa ulosmitattu. Tämän työn tavoitteena on selvittää mitä toimia ulosottomiehellä on käytettävissään ulosmittauksen loppuunsaattamiseksi perinnönjaon myötä silloin, kun velallisen pesäosuus tai oikeus perintöön on ulosmitattu. Tavoitteena on, että työ olisi hyödynnettävissä ohjeen tapaan työelämässä.

Perintönä siirtyy vuosittain suuria summia varallisuutta lakisääteisen perimysjärjestyksen myötä tai yleisjälkisäädöksen myötä. Tämä varallisuus, eli oikeus perintöön tai osuus kuolinpesästä on ulosmittauskelpoista omaisuutta. Saadakseen tiedon velallisen varallisuuden kasvusta perinnön myötä ulosottomieheltä edellytetään aktiivisia toimia. Ulosotovelallinen voi nimittäin välttää tulevan perintöosuuden ulosmittaamisen luopumalla perinnöstään joko ennakkoon tai vielä perittävän kuoltua jälkiluopumisena.

Jotta ulosmittaus voidaan saattaa loppuun ja velkojille sen myötä maksaa suoritus velallisen saamasta perinnöstä, tulee suorittaa perinnönjako. Perinnönjaon edellytyksenä on kuitenkin pesänselvitys, jossa selvitetään pesään kuuluvat varat ja velat sekä hoidetaan muut velvoitteet ja tehdään perunkirjoitus. Pesänselvitys ja pesänjako ovat tavallaan rinnasteisia ja toisistaan riippuvaisia. Ensisijaisesti odotetaan, että kuolinpesän osakkaat huolehtisivat lakisääteisistä velvoitteistaan pesän suhteen. Pesänselvitys ja perinnönjako osakkaiden toimesta tehtynä säästävät aikaa ja rahaa. Aina osakkaat eivät kuitenkaan ole halukkaita tai kykeneviä näitä toimia ottamaan hoitaakseen ja toimintavelvollisuus voi silloin siirtyä ulosottomiehelle. Ennen ulosottolainsäädännön uudistusta toimintavelvollisuus pesänjaon aikaansaamiseksi oli velkojalla.

Opinnäytetyöni tarkoituksena on tutkia, milloin pesänselvittäjän ja pesänjakajan hakeminen on mahdollista ulosottomiehen toimesta sekä milloin ne voidaan nähdä ulosottomiehen velvollisuutena, kun kuolinpesäosuus on ulosmitattu. Tarkoituksena on tutkia mihin

ulosottomiehen harkinta ja toimivalta perustuvat eli mitkä ulosoton periaatteet ja lain säännökset ohjaavat ulosottomiehen toimintaa näissä kysymyksissä.

Johdannon jälkeisessä luvussa tarkastellaan perillisen oikeuden ulosmittaamisesta aiheutuvia oikeusvaikutuksia ulosottomiehen suorittamien toimien myötä. Tässä luvussa käsitellään lyhyesti myös perillisen mahdollisuutta luopua perinnöstään. Perinnöstä luopumisella on varsin merkittäviä seurauksia ja se voikin kokonaan estää pesäosuuden ulosmittauksen. Aiheen laajuuden vuoksi sitä käsitellään tässä työssä vain pääpiirteittäin ja siitä voisi tehdä erillisen opinnäytetyön. Tutkielman muodossa sellaisen on Hanna-Kaisa Mähkä tehnyt Lapin yliopistossa.

Kuolinpesäosuuden ulosmittaamisella pyritään ulosoton toimintaperiaatteiden mukaisesti saamaan suoritus velkojien saataville. Suorituksen saaminen saataville edellyttää ulosmittauksen loppuunsaattamista ja perinnönjakoa. Perinnönjako puolestaan edellyttää pesänselvitystoimia, joten näinkin tarpeelliseksi käsitellä niitä omana kappaleenaan. Kolmas luku perehtyy siten pesänselvitykseen. Pesänselvitys voidaan hoitaa osakkaiden toimesta tai sen käynnistämiseen voidaan tarvita ulosottomiehen toimia pesänselvittäjän määräämiseksi.

Neljäs luku käsittelee pesänjakamista yleisesti sekä siitä huolehtimista ulosottomiehen velvollisuutena. Osakkaiden ollessa passiivisia perinnönjaon käynnistämisen suhteen sopimusjakona, tulee ulosottomiehen harkita ryhtymistä toimiin sen aikaansaamiseksi. Velkojien edun huomioiden ei ole tarkoituksenmukaista odotella passiivisten pesän osakkaiden mahdollisesti joskus tulevaisuudessa suorittamaa jakoa.

Tässä työssä käytetään ulosottoviranomaisista yleisesti termiä ulosottomies. Viralliset nimitykset ovat kihlakunnanulosottomies ja kihlakunnanvouti, sekä ylimpänä päällikkönä johtava kihlakunnanvouti. Pääsääntöisesti toimivalta avustaviin tehtäviin, kuten ulosotto päätöksen tekemiseen ja pesänselvityksen seurantaan on kihlakunnanulosottomiehellä¹. Pesänselvittäjää ja/tai pesänjakajaa haettaessa asiasta olisi hyvä neuvotella myöskin vastaavan kihlakunnanvoudin kanssa. Kiinteistöjen sekä asunto-osakkeiden myynti kuuluu kihlakunnanvoudin yksinomaiseen toimivaltaan².

¹ Linna & Leppänen 2015, 362

² Linna & Leppänen 2015, 362

1.2 Tutkimuskysymys ja – menetelmä

Tutkimuskysymykseni pureutuu siihen, mitä keinoja ulosottomiehellä on käytettävissään kuolinpesäosuuden ulosmittaamisen jälkeen perinnönjaon aikaansaamiseksi ja milloin näihin toimiin tulee ryhtyä. Ulosottomiehen valtuus hakea pesänselvittäjää ja pesänjakajaa on lainsäädännössä säädetty oikeudeksi, mutta se voidaan joissakin tilanteissa nähdä myös velvollisuutena. Kuolinpesän saattaminen jakokelpoiseksi edellyttää pesänselvittämistä, joten tutkimuskysymykseni kannalta on oleellista ensin tutkia pesänselvitystä yleisesti ja sen suorittamiseen liittyvää ulosottomiehen velvollisuutta hakea pesänselvittäjää osakkaiden ollessa asian suhteen passiivisia. Pesänselvityksen päätyttyä on pesä mahdollista jakaa. Nykyisen ulosottoaaren säännösten valossa pesänjakajan hakeminen on mahdollista myös ulosottomiehen toimesta, joten työssä tarkastellaan ulosottomiehen velvollisuutta käynnistää perinnönjako, jos osakkaat eivät siitä itse huolehdi. Tämä työ on lainopillinen tutkimus, joka tukeutuu vahvasti lainsäädäntöön sekä oikeuskirjallisuuteen. Tulkinvaraisiin kysymyksiin on etsitty kannanottoja oikeustapauksista.

1.3 Aiheen rajaus

Olen rajannut aiheeni niin, että työ keskittyy ulosmittauksen jälkeen tapahtuviin ulosottomiehen suorittamiin toimiin perinnönjaon aikaansaamiseksi. Työssä tarkastellaan kuolinpesän pesänselvitystä ja perinnönjakoa painottuen ulosottomiehen velvollisuuteen huolehtia näiden järjestämisestä. Varsinaista ulosmittausprosessia ei työssä käydä läpi, kuten ei myöskään osapuolten oikeussuojakeinoja, kuten ulosottovalitusta. Oikeussuojakeinot sinällään ovat merkittävässä asemassa ja niiden vaikutusta ulosmittaukseen olisi mielenkiintoista tarkastella, mutta se olisi parempi tehdä omana työnään. Lesken hallintaja käyttöoikeus ja perinnöstä luopuminen ovat valtavan laajoja aiheita, ja niitä on keskitytty tarkastelemaan vain tarpeellisina osina. Lesken hallintaoikeuden vaikutuksesta kuolinpesän ulosmittauksessa on aiemmin tehty opinnäytetyö, joten senkään vuoksi siihen ei tässä työssä paneuduta. Toki lesken hallintaoikeudella on suuri merkitys, sillä sen myötä kuolinpesäosuuden ulosmittaus on odotustilassa, mikäli pesään ei kuulu muuta omaisuutta.

1.4 Tärkeimmät lähteet

Opinnäytetyöni lainopillisen luonteen vuoksi tärkeimmät lähteet ovat aihetta säätelevä lainsäädäntö, sen esityöt sekä oikeuskirjallisuus. Lainsäädännöstä tärkeimpiä lähteitä ovat ulosottoakaari (705/2007), perintöakaari (40/1965) ja laki verotustietojen julkisuudesta ja salassapidosta (1346/1999). Oikeuskirjallisuuden merkittävimmät teokset tämän työn lähdeaineistossa ovat Pekka Tuunaisen väitöskirja Perintö, testamentti ja velka, Matti Norrin Perintö ja testamentti sekä Tuula Linnan ja Tatu Leppäsen Ulosotto-oikeus II: Ulosmittaus ja myynti. Näiden lisäksi perehdyn lain esitöihin, ennakkoratkaisuihin sekä alan asiantuntija-artikkeleihin.

2 KUOLINPESÄOSUUS ULOSMITTAUKSEN KOHTEENA

2.1 Kuolinpesä

Henkilön kuoltua syntyy tämän kuolinpesä, joka toimii perinnönjakoon asti.³ Perimysjärjestys perustuu Suomessa sukulaisuuden perusteella määräytyvään parenteelijakoon, jossa ensisijaisia perillisiä ovat rintaperilliset.⁴ Jos rintaperillisiä ei ole, on perintökaaren (PK, 40/1965) 2 luvussa säädetty muiden sukulaisten perimysjärjestyksestä. Kuolinpesän osakkuus voi syntyä myös yleistestamentin perusteella tai perittävän puolisolle tietyin edellytyksin⁵.

2.2 Ulosoton tarkoitus

Ulosottovelallisten määrä on ollut viime aikoina tasaisessa kasvussa. Paljon uutisoitu pitkäaikaistyöttömyys ja siitä aiheutuva maksukyvyttömyys lienee osasyynä velkaantumiseen. Nykyään erilaiset pikavipit ja osamaksumahdollisuus ovat omiaan rahavaikeuksien lisäämisessä. Ulosoton tarkoituksena on laiminlyötyjen velvoitteiden täytäntöönpano. Mikäli velalliselta ei saada vapaaehtoisen perinnän keinoin suoritusta, voidaan saatava siirtää hakemuksesta ulosottoon niin kutsuttuun pakkoperintään.

Vuonna 2016 ulosottoon saapui vireille 2,7 miljoonaa asiaa. Ulosottolaitoksen julkaisemasta tilastosta käy ilmi myös ulosottovelallisten huomattavan suuret velkamäärät.⁶ Oikeudellinenkaan perintä ei johda automaattisesti ulosmittaukseen, vaan velalliselle annetaan maksukehotuksen myötä mahdollisuus hoitaa velkansa. Mikäli velallinen ei tartu tähän tilaisuuteen, voivat ulosottoviranomaiset ulosmitata velallisen omaisuutta hakijan saatavan suorittamiseksi tarvittavan määrän ulosottokaassa (UK, 705/2007) säädellyin tavoin.

³ Koponen 2017, 13

⁴ Norri 2017, 57–59

⁵ Eloonjäänyt puoliso voi olla kuolinpesän osakkaana silloin, kun eloonjäänyt perii puolisonsa (lapsettomat puoliset), kun leski on yleistestamentinsaaja tai avio-oikeuden nojalla, jos ainakin toisella puolisollla oli avio-oikeus toisen omaisuuteen. Koponen 2017, 13–16

⁶ Valtakunnanvoudinvirasto 2017

Ulosoton tavoitteiden voidaan nähdä jakautuvan kolmeen tasoon: materiaalisen oikeuden tavoitteisiin, oikeudenkäynnin tavoitteisiin sekä täytäntöönpanon itsenäisiin tavoitteisiin. Materiaaliset oikeudet tarvitsevat tarkoituksensa toteuttamiseksi tehokkaan täytäntöönpanojärjestelmän, oikeudenkäynnin tulee olla varmaa, nopeaa ja halpaa ja täytäntöönpanon itsenäisten tavoitteiden saavuttaminen näkyy toteutuneessa perinnässä tai muussa täytäntöönpanossa.⁷ Ulosottomiehen tulee virkatoimia hoitaessaan huolehtia sekä velallisen että velkojan perusoikeuksien toteutumisesta. Velallisen huomioitavia perusoikeuksia ovat omaisuudensuoja, yksityiselämän suoja, henkilökohtainen koskemattomuus sekä oikeus välttämättömään toimeentuloon. Velkojan intresseistä tärkeimmät ulosotossa huomioitava perusoikeudet ovat omaisuudensuoja sekä oikeusturvan myötä oikeus saada täytäntöönpano. Tulee kuitenkin huomioida, että perusoikeudet kuuluvat yksilöille, ei julkisyhteisöille.⁸

2.3 Ulosmittauskelpoisen omaisuuden etsiminen

Ulosmittauskelpoisen omaisuuden löytäminen on oleellinen osa ulosottomiehen työtä. Ulosottokaaren 3 luvun 48 §:n mukaan ulosottomiehen tulee olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa etsiä velalliselle kuuluvaa omaisuutta suorituksen saamiseksi hakijalle. Ulosottokaaren ulosmittausjärjestyksen mukaisesti ensimmäisenä ulosmitataan raha, rahasaatava tai palkka, eläke tai muu toistuvaistulo, eli sellainen omaisuus, jota ei tarvitse muuttaa rahaksi. Seuraavana järjestyksessä on muu irtain omaisuus, sitten kiinteä omaisuus ja viimeisenä velallisen vakituinen asunto tai toimeentulon kannalta välttämätön omaisuus (UK 4:24). Valtioneuvoston asetuksella (VNa, 1322/2007) säädetään vähimmäistoimista omaisuuden etsinnässä ja olinpaikan selvittämisessä. Sen mukaan perusselvitykseen kuuluu selvittää ulosottorekisterissä olevat vastaajaa koskevat tiedot sen jälkeen, kun ulosottohakemus on saapunut paikalliselle ulosottoviranomaiselle. Mikäli tietoja ei löydy, niitä voidaan selvittää eri viranomaisten rekistereistä. Omaisuuden etsintää voidaan jatkaa jatkoselvityksellä, jos siihen on vielä perusselvityksen jälkeen aihetta. Jatkoselvitykseen kuuluu yhteydenotto, tapaaminen, ulosottoselvitys sekä muut tiedustelut ja selvitykset. (VNa, 1322/2007, 4–5 §)

⁷ Linna 2009, 19–20

⁸ Linna 2000, 690–709

Ulosottomiehen velvollisuudesta suorittaa ulosotto selvitys on säädetty ulosottokaaren 3 luvun 57 §:ssä. Ulosotto selvityksen tarkoituksena on ulosmittauskelpoisen omaisuuden etsiminen. Velallisen tulee kysyttäessä antaa totuudenmukaisia tietoja muun muassa henkilötiedoistaan, omaisuudestaan ja muusta varallisuudestaan, niihin oletettavissa olevista muutoksista, palkastaan ja muista vastaavista tiedoista, joilla on merkitystä hänen taloudellisen asemansa kannalta (UK 3:52). Salaamalla omaisuutta, ilmoittamalla kokonaan tai osittain perusteettoman taikka valeoikeustoimeen perustuvan velvoitteen, antamalla muun väärän tai harhaanjohtavan tiedon velkojien kannalta merkityksellisestä seikasta tai jättämällä ilmoittamatta velan on velallinen rikoslain (RL, 39/1889) mukaan tuomittava velallisen petoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Omaisuuden salaamisessa on kyse siitä, että velallinen jättää täytäntöönpano- tai selvitysmenettelyssä ilmoittamatta jotakin sellaista omaisuutta, jonka hän on tällaisessa menettelyssä velvollinen ilmoittamaan⁹.

Ulosottokaaren 3 luvun 53–55 §:n mukaisesti tietojenantovelvollinen voi olla velallisen lisäksi myös tämän edustaja, UK 3:66:n mukaisesti sivullinen sekä UK 3:67:n tavoin muu viranomainen ja julkista tehtävää hoitava. Ulosotto selvitys voidaan toimittaa kutsumalla velallinen ulosottomiehen luo tai yksinkertaisessa asiassa puhelimitse (UK 3:60). Ulosottomies saa ulosmittauksen toimittamiseksi etsiä omaisuutta velalliselle kuuluvassa tai hänen käytössään olevassa rakennuksessa, säilytyspaikassa, kulkuneuvossa taikka muussa sisä- tai ulkotilassa (UK 3:49). Ulosottokaaren 3 luvun 50 § mahdollistaa myös henkilöön kohdistuvan etsimisen kehottamalla velallista luovuttamaan yllään tai vaatteissaan olevan vähäistä arvokkaamman omaisuuden.

Tässä työssä tarkasteltavan kuolinpesäosuuden ulosmittaamisen kannalta erityisesti ulosotto selvityksen merkitys korostuu. Vaikka velallisen tulee kysyttäessä tietojenantovelvollisuuden nojalla antaa tiedot varallisuudessaan tapahtuvista muutoksista seuraavan vuoden aikana, jää tulkinnanvaraiseksi ilmoittaako velallinen sen perusteella mahdollisesta tulevasta perinnöstä tai onko velallinen edes itse siitä vielä tietoinen. UK 3:52:ssä mainitaan viimeisenä säännös muista taloudelliseen asemaan vaikuttavista tiedoista. Säännöksen sanamuoto antanee ulosottomiehelle varsin laajan mahdollisuuden esittää kysymyksiä omaisuuden löytämiseksi. Tuloksellinen ulosotto selvitys vaatii ulosottomieheltä ennakkoperehtymistä velallisen tilanteeseen, tilanteenlukutaitoa sekä taitoa kaivaa tietoa

⁹ HE 66/1988 vp, 164

ristikkäisillä kysymyksillä. Ulosottomiehen tuleekin kysymyksenasettelussaan kiinnittää harkintaa siihen, että mahdollinen tuleva perintö tulisi ilmi ajoissa. Kysymysten tekemisen tärkeyttä korostaa oikeustapausesimerkki KKO 2000:39, jossa velallisen A ei ollut katsottu syyllistyneen velallisen petokseen, koska velallisella ei ollut lain perusteella velvollisuutta oma-aloitteisesti antaa ulosottomiehelle tietoja varoistaan ja tuloistaan.

2.4 Velallisen saaman perinnön ulosmittaus

Henkilön velkaantuneisuus ei ole Suomen lainsäädännön mukaan este perimykselle. Perinnön voi saada perintökaaren perimysjärjestyksen mukaisesti tai testamentin perusteella. Mikäli velkaantunut henkilö on osakkaana kuolinpesässä, on tämän osuus kuolinpesästä ulosmitattavissa (UK 4:77). Ulosmittaus tehdään ulosottomiehen ulosmittauspäätöksellä ja ulosmitattu omaisuus on yksilöitävä ulosmittauspäätöksessä (UK 4:26). Yksilöintivaatimuksen vuoksi kuolinpesäosuuden ulosmittausta ei voida tehdä ennakoon, vaan vasta perinnön jättäjän kuoltua.

Yksinperimystilanteessa ulosmittauksen kohteena on oikeus kuolinpesään, kun taas useamman osakkaan kuolinpesässä ulosmitataan pesä- eli perintöosuus. Ulosmittauspäätös tulee aina kohdistaa nimenomaan pesäosuuteen, sillä ennen perittävän kuolemaa tehty osakkaan muun omaisuuden ulosmittaus ei laajene automaattisesti koskemaan pesäosuutta¹⁰. Velkaantunut perillinen voi perinnön avulla saada velkansa joko kokonaan tai osittain kuitatuksi, vaikka se tapahtuisikin ulosoton toimesta.

2.4.1 Lakiosa

Rintaperillisellä on oikeus lakiosaan perittävän jälkeen. Lakiosasäännösten tavoitteena on turvata lakiosaan oikeutetulle perilliselle vähimmäisosuutena puolet hänen perintöosansa arvosta¹¹. Lakiosa antaa suojaa rintaperillisille silloin, kun perittävä on testamentillaan poikennut lakisääteisestä perimysjärjestyksestä ja vaikka perittävä olisi testamentilla määrännyt koko omaisuutensa menevän toiselle henkilölle, ei sillä voi poissulkea

¹⁰ Aarnio & Kangas 2016, 666

¹¹ Kangas 2004, 583

rintaperillisen oikeutta lakiosaan. Rintaperillisen tulee lakiosansa saadakseen tehdä ilmoitus testamentinsaajalle määräajassa (PK 7:5). Pelkkä lakiosailmoitus ei vielä sellaisenaan merkitse lakiosan toteuttamista¹². Perillisen velkojien kannalta lakiosa ei turvaa maksun saantia, sillä oikeus vaatia lakiosaa on vain perillisellä itsellään, eikä se siirry velkojille (PK 7:11).

Lakiosaperillinen voi luopua tulevasta perinnöstä ennakkoon esimerkiksi hyväksymällä hänen lakiosaansa loukkaavan testamentin. Perillinen saa kuitenkin lakiosansa, jollei hän ole saanut siitä kohtuullista vastiketta taikka jollei lakiosaa vastaava omaisuus lain tai testamentin nojalla tule hänen puolisolleen tai jälkeläisilleen (PK 17:1). Sinänsä vahva lakiosaoikeus on siis huomioitava pesäosuuden ulosmittaustilanteessa.

Kyseisen lakiosaoikeuden perusteella ”tyhjä” pesäosuus on ulosmitattavissa. Kun oikeus vaatia lakiosaa kuuluu ajallisesti umpeen, tulee ulosottomiehen peruuttaa ulosmittaus itse-oikaisuna pesäosuuden ollessa arvoton.¹³ Ulosottomies ei voi pitää pesäosuutta ulosmittattuna vain sillä perusteella, että velalliselle kuuluu pesästä lakiosa, jos se edellä todetun tavoin on jo aiemmin tälle korvattu tai jos velallinen on siitä pätevästi luopunut.

Lakiosaan on kuitenkin poikkeus perintökaaren 15 luvun 4 §:ssä, jonka mukaan perinnöttömäksi voidaan tehdä se, joka on tahallisesti rikoksella syvästi loukannut perittävää, hänen perimispolvessa olevaa sukulaistaan, otolastaan tai tämän jälkeläisiä. Sama koskee tilanteita, joissa perillinen on jatkuvasti viettänyt kunniantonta tai epäsiveellistä elämää (PK 15:4). Rikokseen syyllistynyt velallinen on pykälän mukaisesti selkeästi tehtävissä perinnöttömäksi, mutta kunniantoman elämän viettäminen on tulkinnanvaraisempaa. Pahasti velkaantuneen henkilön voitaneen katsoa viettäneen tällaista kunniantonta elämää ja näin ollen kriteerit perinnöttömäksi tekemiseen täytyisivät. Tällöin perillinen ei saa edes lakiosaansa. Määräys tulee tehdä perustellen testamentissa ja peruste tulee olla toteennäytettävissä (PK 15:4).

¹² Koponen 2017, 47

¹³ Linna & Leppänen 2015, 356–357

2.4.2 Velallisen perinnöstä luopuminen

Velkaantunut perillinen voi itse luopua tulossa olevasta perinnöstä ennakkoon tai vielä perinnön saamisen jälkeenkin jälkiluopumisena. Näin hän voi estää saamansa perinnön menemisen velkojensa maksuun. Perillisen oikeus vaatia lakiosansa ei siirry hänen velkojilleen (PK 7:11), kuten ei myöskään oikeus moittia testamenttia (PK 14:6). Myös näitä voidaan pitää perillisen perinnöstä luopumisena.

Perinnöstä luopuminen tulee tehdä ennen ulosmittauspäätöksen tekemistä perintökaareissa säädetyin tavoin. Ulosmittauspäätöksen tekeminen nimittäin katkaisee velallisen mahdollisuuden sitovasti luopua oikeudestaan perintöön (UK 4:81). Velallisella näyttää olevan etulyöntiasema suhteessa velkojiinsa tulevan perintöosuuden suhteen. Tämä voi heti tiedon saatuaan tehdä luopumisilmoituksen, jolloin siihen kohdistuvaa ulosmittausta ei enää saa tehdä. Ulosmitattavuuden kannalta ratkaisevaa on se, onko luopumisilmoitus annettu tiedoksi tai jätetty tai saapunut postitse maistraattiin tallettamista varten ennen kuin ulosmittauspäätös on tehty¹⁴. Sen vuoksi ulosottomiehellä näyttää olevan suuri vastuu ensinnäkin velalliselle tulevan perintöosuuden löytämisestä ja toisaalta sen pikaisesta ulosmittaamisesta mahdollisimman pian perinnönjättäjän kuoltua. Gottberg kuvaileekin, että perittävän kuoltua tilanne muistuttaa kilpajuoksua ulosoton kannalta¹⁵. Tuleva perintöosuus voi tulla ilmi esimerkiksi ulosottoselvityksessä ja se edellyttää sen jälkeen ulosottomieheltä aktiivista seuranta ja valmiutta ulosmittauspäätöksen tekemiseen heti perinnön jättäjän kuolemasta tiedon saatuaan. Velallisen kannalta varmin keino estää perinnön meno velkojille on luopua perinnöstä ennakkoon, sillä silloinhan velalliselle ei tule perinnön myötä mitään ulosmitattavaa omaisuutta. Ennakkoluopuminen perintökaaren mukaisesti on tehokas ulosottovelkojia kohtaan¹⁶.

Perinnöstä on mahdollista luopua vielä perittävän kuoltuakin, kunhan se tehdään ennen ulosmittauspäätöstä. Perintökaaren 17 luvun 2 a §:n mukaan ratkaisevaa on se, onko perillinen ryhtynyt toimiin perinnön vastaanottamiseksi. Perillisen on katsottava vastaanottaneen perinnön, jos hän on yksin tai muiden kanssa ottanut pesän hoitoonsa, osallistunut perunkirjoitukseen tai perinnönjakoon taikka perillisenä muutoin ryhtynyt jäämistöä koskeviin toimiin (PK 16:2). Oikeuskäytännön valossa on kuitenkin ollut tulkinnanvaraista

¹⁴ Karonen 2007

¹⁵ Gottberg 2009, 16

¹⁶ Linna & Leppänen 2015, 390

perunkirjoitukseen osallistuminen esteenä perinnöstä luopumiselle. Erään näkemyksen mukaan perunkirjoitukseen osallistuminen ei vielä sellaisenaan merkitse perinnön vastaanottamista niin, etteikö siitä luopuminen olisi enää mahdollista¹⁷. Tätä näkökantaa tukee toinen näkemys, jonka mukaan myöskään hautajaisten ja perunkirjoituksen järjestämisen ja pesän välttämättömien pankkiasioden hoitamisen ei katsota olevan pesään ryhtymistä¹⁸. Oikeuskirjallisuudessa tämä aihe on syystäkin puhuttanut ja huomiota kiinnitetään luopujan varsinaiseen tahtoon sitoutua perintöön ja sen synnyttämiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin¹⁹.

Ratkaisussa KKO 2003:95 vaimo oli ennen avioeron vireille tuloa luopunut oikeudesta perintöön äitinsä jälkeen perintökaaren säännösten mukaisesti. Tapauksessa oli kyse siitä, oliko vaimo miehen väittämän mukaisesti ryhtynyt perintöön. Vaimo oli järjestänyt äitinsä hautajaiset ja perunkirjoituksen sekä sanonut vainajan sopimuksia irti sekä tyhjentänyt vuokra-asunnosta huonekalut. Sekä hovioikeus, että myöhemmin myös korkein oikeus olivat sitä mieltä, että suoritettut toimet olivat olleet tavanomaista ja välttämätöntä asioiden hoitoa, joihin vaimolla äitinsä lähiomaisena on ollut velvollisuus ryhtyä. Näin ollen hän ei ollut menettänyt oikeuttaan luopua perinnöstä.

Perinnöstä luopumisen kannattavuudesta voidaan olla montaa mieltä eikä se aina liene järkevää. Esimerkiksi velkajärjestelyssä oleva velallinen on yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain (VJL, 57/1993) 2 luvun 7 §:n mukaan velvollinen ryhtymään sellaisiin toimenpiteisiin maksukykyensä parantamiseksi, joita häneltä kohtuudella voidaan edellyttää. Perintöä voidaan pitää maksukyvyn parantumisena ja näin ollen perinnöstä luopuminen ei velkajärjestelyn edellytyksiä täytä ja voi johtaa sen raukeamiseen. Turun hovioikeus on ratkaisussaan 17.9.1996/2980 päätenyt siihen, että velkajärjestelyn hakija oli luopumalla perinnöstään osoittanut välinpitämättömyyttä velkojensa takaisinmaksun suhteen, jolloin velkajärjestelyn myöntämiselle ei ollut painavia perusteita. Hakija oli tietoisena maksukyvyttömyydestään kolme kuukautta ennen velkajärjestelyhakemuksen jättämistä kirjallisesti ilmoittanut luopuvansa perinnöstä ja perittävä oli noin kuukauden kulluttua siitä kuollut. Perintönä tullut omaisuus olisi ollut merkittävä. Arvioitaessa perin-

¹⁷ Tuunainen 2015, 163–164

¹⁸ Koponen 2017, 72

¹⁹ Tuunainen 2015, 164 ja Linna & Leppänen 2015, 393

nöstä luopumisen vaikutusta velallisen velkajärjestelyyn, tulee huomiota kiinnittää siihen, jos luopumisesta on kulunut huomattavan pitkä aika²⁰. Perittävän tahdon merkitykseen tulee myös kiinnittää huomiota. Jos tämä on ilmaissut, ettei halua omaisuutensa menevän perillisen velkojien hyväksi, luopumista ei pidetä perillisen velkajärjestelyn esteenä²¹. Vaikka velallinen onkin itse vastuussa omista veloistaan, niin ymmärrän velallisen näkemyksen, että perintöä ei haluta käyttää velkojen maksuun, vaan siirtää se esimerkiksi velallisen jälkeläisille.

Hallituksen esityksessä 13/2005 todettiin ongelmana olevan se, että velallinen väittää luopuneensa perinnöstä, mutta luopumista pidetään tekaistuna²². Tämän myötä luopumiselle asetettavia vaatimuksia ehdotettiin tiukennettavaksi. Lainsäädännöstä (UK 4:81) löytyy nykyisin asiaa sääntelevä kohta, jonka mukaan velallisen oikeutta perintöön tai testamenttiin ei saa ulosmitata, jos velallinen osoittaa, että hän on perittävän eläessä luopunut oikeudestaan perintöön perintökaaren mukaisesti, tallettanut luopumisilmoituksen maistraattiin tai antanut luopumisilmoituksen tiedoksi kuolinpesälle. Mikäli luopujaperillinen on toiminut edellä kuvatun mukaisesti, ei pitäisi syntyä epäselvyyttä luopumisen aitoudesta. Ulosottomies ei välttämättä tiedä luopumisesta, mutta mikäli velallinen pystyy sen näyttämään toteen, ei ulosotolle enää ole perusteita.

Tilanteissa, joissa perinnöstä luopuja on nimenomaan ulosottovelallinen, tulee luopumisen tehokkuus herkemmin tarkastelun kohteeksi. Lienee selvää, että velallisen yksi tärkeimmistä intresseistä perinnöstä luopumiseen on juurikin tarve estää perinnön meneminen velkojille. Ulosottomiehen kannattaa kiinnittää huomiota siihen, että kyseessä saattaa olla perinnöstä luopumisen sijaan perintöosuuden lahjoittaminen. Vastikkeettomana lahjana luovutettu pesäosuus voidaan mahdollisesti peräyttää soveltamalla lakia takaisin-saannista konkurssipesään (TakSL, 758/1991).²³

²⁰ HE 180/1996, 10 §:n yksityiskohtaiset perustelut

²¹ Kolehmainen & Rabinä 2012, 326–327

²² HE 13/2005, 23

²³ Tuunainen 2015, 183–184

2.5 Maksu- ja määräämiskielto

Pesäosuuden ulosmittaus tapahtuu ulosottomiehen tekemällä ulosmittauspäätöksellä²⁴. Päätös tulee antaa velalliselle tiedoksi ulosottokaaren 3 luvun 33 §:n mukaisesti ja se tulee velalliseen nähden voimaan välittömästi päätöksentekohetkellä (UK 4:27). Ulosottokaaren 4 luvun 37 §:n määräämiskielto kieltää velallista ulosottopäätöksen jälkeen hävittämästä tai luovuttamasta omaisuutta. Perillisen pesäosuuden ulosmittauspäätöksen myötä kuolinpesälle annetaan kirjallinen maksukielto, joka kieltää perinnönjaossa velalliselle tulevan omaisuuden luovutuksen muille kuin ulosottomiehelle (UK 4:77). Maksukiellon saajaa eli tässä tapauksessa kuolinpesän osakkaita kohtaan ulosmittauspäätös tulee voimaan silloin, kun he ovat saaneet maksukiellon kirjallisesti tiedoksi (UK 4:27). Kiellon antamisella pyritään suojaamaan perillisen velkojia ja estämään perinnön jakaminen näiden ohi²⁵.

Ulosottokaarella kielletään maksukiellon tiedoksisaannin jälkeen pesän omaisuuden luovutus ja muut määräämistoimet ilman ulosottomiehen lupaa (UK 4:78). Luvan antaminen ei sinällään ole ulosottomiehen harkinnassa, sillä lupa tulee ulosottokaaren 4 luvun 78 §:n mukaan antaa edellyttäen, että hakijan maksunsaanti ei sen myötä vaarannu. Määräämiskiellon vastainen toimi on tehoton velkojiin nähden, mutta sivullinen voi kuitenkin saada vilpittömän mielen suojaa (UK 4:37). Huomattavaa on, että määräämiskielto ulottuu myös jaon jälkeiseen aikaan koskien velalliselle jaossa tulevaa omaisuutta, joka siis on suoraan ulosmitattu²⁶.

Määräämiskiellon aikana tehtävät toimet edellyttävät siis aiemmin todetun tavoin ulosottomiehen lupaa. Poikkeuksena tähän on kuitenkin pesänselvitystoimet, joihin lupaa ei tarvita (UK 4:78). Näin siksi, että määräämiskiellolla pyritään estämään pesän nettovarallisuuden väheneminen, mutta ei sen selvittämistä²⁷.

²⁴ Linna & Leppänen 2015, 361

²⁵ Tuunainen 2015, 75

²⁶ Linna & Leppänen 2015, 364

²⁷ Linna & Leppänen 2015, 369

2.6 Varmistustoimet

Varmistustoimien tarkoituksena on nimensä mukaisesti ulosmittauksen varmistaminen, josta säädetään ulosottokaaren 4 luvun 31-36 §:ssä. Ilman varmistustoimia olisi mahdollista, että ulosmitattua omaisuutta katoaa ulosoton ja velkojien saavuttamattomiin. Näistä toimista ainakin asiakirjan kuolettaminen ja rekisteri-ilmoituksen tekeminen tekevät ulosmittauksen julkiseksi. UK 4:31:n mukainen haltuunotto soveltuu tilanteisiin, joissa hukkamisvaara on ilmeinen. Haltuunoton kohteena voi olla irtain esine tai velalliselle kuuluva asiakirja, josta ilmenee omistusoikeus ulosmitattuun omaisuuteen tai muut asiakirjat (UK 4:31). Varmistustoimen tekoa harkittaessa tulee kuitenkin ottaa huomioon sivullisen mahdollinen omistusoikeus varmistustoimen kohteeseen sekä liiallisen ulosoton kieltö²⁸.

2.7 Lesken hallintaoikeuden vaikutus kuolinpesäosuuden ulosmittaukseen

Perintökaaren säännöksillä puolison oikeudesta hallita jäämistöä suojataan lesken asemaa. Eloonjäänyt puoliso saa perintökaaren 3 luvun 1 a §:n mukaan pitää jakamattomana hallinnassaan puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn tai muun jäämistöön kuuluvan eloonjääneen puolison kodiksi sopivan asunnon, jollei tällaista kodiksi sopivaa asuntoa sisälly eloonjääneen puolison varallisuuteen. Yhteisessä kodissa oleva tavanomainen asuntoir- taimisto on myös hallintaoikeuteen kuuluvaa. Tätä kutsutaan vakiintuneesti lesken enimmäissuojaksi. Enimmäissuojaa ei voi ohittaa rintaperillisen jakovaatimuksella, mutta se supistuu silloin vähimmäissuojaksi²⁹. Sen myötä leski saa elinikäisen hallintaoikeuden puolisoiden yhteiseen kotiin, mutta omistusoikeus siirtyy toisaalle, esimerkiksi perinnönjättäjän rintaperillisille.

Mikäli velallinen, jonka oikeus kuolinpesään on ulosmitattu, on ainoa perillinen, ja kuolinpesän omaisuuteen kuuluu vain lesken hallintaoikeuden rasittama asunto, ei velalliselle käytännössä tule pesästä mitään konkreettista omaisuutta. Ulosottomiehen tulee tällöin pohtia voidaanko ulosmittaus pitää voimassa, sillä lesken hallintaoikeus saattaa kestää useita vuosia. Toisaalta leski voi koska tahansa luopua hallintaoikeudestaan, jolloin velallisperillisille tulevaa perintöä voisi käyttää velkojen maksuun. Perintökaareissa (PK

²⁸ Tuunainen 2015, 93

²⁹ Kangas 2013, 439

12:7) on lisäksi kielto ulosmitata omistajan velasta käyttöoikeuden kohteena olevaa omaisuutta. Täten myös tämä säännös rajoittaa lesken käyttöoikeuteen kuuluvan asunnon ulosmittaamista, vaikka se hallintaoikeuden jälkeen periytyisikin velalliselle.

Korkein oikeus on ratkaisussaan (KKO:2015:98) ottanut kantaa ulosottomiehen tekemään itseoikaisuun tilanteessa, jossa osittaisen osituksen ja perinnönjaon jälkeen pesään on jäänyt vain lesken hallintaoikeuteen kuuluvat asuinhuoneiston osakkeet. Ulosottomies oli mitannut A:n osuuden äitinsä B:n kuolinpesästä. Osituksen ja perinnönjaon jälkeen pesään oli jäänyt vain A:n äidin ja lesken yhteisesti omistamat ja heidän yhteisenä kotina käytetyn asuinhuoneiston hallintaan oikeuttavat osakkeet. Leski oli turvautunut perintökaaren 3 luvun 1 a §:ään ja ilmoittanut pitävänsä asunnon jakamattomana hallinnassaan. Kihlakunnanvouti oli peruuttanut itseoikaisuna tekemällään päätöksellä ulosmittauksen. Ulosoton hakija eli A:n velkoja valitti asiasta vaatien itseoikaisun kumoamista ja ulosmittauksen pysyttämistä voimassa, mutta kärjäoikeus hyväksyi voudin päätöksestä ilmenevät perustelut ja katsoi, ettei peruuttamiseen ollut perusteita. Velkoja valitti asiasta hovioikeuteen, joka päätyi kumoamaan kärjäoikeuden ja voudin päätökset ja jätti kuolinpesäosuuden ulosmittauksen voimaan. Perustelussaan hovioikeus katsoi, että kun yhteisenä kotina käytetty asunto oli osittaisessa osituksessa ja perinnönjaossa jätetty jakamatta, ulosmittaus oli toimituksen jälkeenkin käsittänyt edelleen A:n osuuden jakamattomassa kuolinpesässä. Ulosmittauksen kohteena ei näin ollen ollut ollut A:n omistama osuus asunnosta. Voudin päätös oli perustunut hänen arvioonsa tulevan jaon lopputuloksesta, eikä pelkkä arvio riitä itseoikaisun perusteeksi. Asiasta valitettiin vielä korkeimpaan oikeuteen, joka piti hovioikeuden päätöksen voimassa.

Tämän oikeustapauksen valossa korostuu lesken hallintaoikeuden merkitys. Se ei kuitenkaan ole este kuolinpesäosuuden ulosmittauksen pitämiselle voimassa. Ulosoton täytäntöönpanotoimet tulee suorittaa aiheuttamatta sivulliselle suurempaa haittaa kuin on tarpeen. Korkeimman oikeuden perusteluistakin kävi ilmi, että pesäosuuden ulosmittauksesta ei ole haittaa lesken hallinnalle eikä varsinkaan ulosottovelkojalle. On velkojan edun mukaista jättää asia odottamaan lesken hallintaoikeuden lakkaamista.

3 PESÄNSELVITYS EDELLYTYKSENÄ PESÄNJAOLLE

3.1 Pesänselvitys

Henkilön kuoltua tältä jää useimmiten jossakin määrin varallisuutta, mahdollisesti velkoja ja muita erinäisiä velvoitteita, jotka tulee selvittää ja hoitaa ennen perinnönjakoa. Toivottavaa olisi, että pesä saataisiin selvitettyä ja jaettua sopuisasti kuolinpesän osakkaiden toimesta. Osakkaat voivat omatoimisesti hoitaa pesänselvityksen tai he voivat hakea pesänselvittäjää. Ei kuitenkaan ole tavatonta, että varsinkin perinnönjako aiheuttaa riitoja osapuolten kesken. Lainsäädännössä on säädetty henkilöistä, joille pesänselvitys kuuluu sekä toimintaohjeet sen varalle, että nämä eivät toimiin pesän selvittämiseksi ryhdy.

Perintökaaren 18 luvussa on säädetty kuolinpesän hallinnosta, jonka tehtävänä on yhteisesti hallita pesän omaisuutta sen selvittämistä varten. Poikkeuksena tähän voi olla perittävän testamentilla tekemä määräys pesänselvittäjästä, mutta käytännössä tällaiset tilanteet ovat harvinaisia³⁰. Pesänselvittäjäksi voidaan määrätä tuomioistuimen päätöksellä myös ulkopuolinen henkilö pesän osakkaan tai ulosottomiehen hakemuksesta (PK 19:1-2). Tuomioistuimen tulee harkinnassaan pesänselvittäjän kelpoisuudesta kiinnittää huomiota henkilön puolueettomuuteen. Esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 1991:163 ulosmittausvelkojien asiamiehenä toimineen asianajajan ei katsottu olevan soveltuva pesänselvittäjäksi tai –jakajaksi pesään, jossa kuolinpesien eräiden osakkaiden pesäosuudet oli ulosmitattu.

3.1.1 Pesänselvittäjän tehtävät

Pesänselvittäjän tehtävistä on säädetty perintökaareissa. Pesänselvittäjän tekemät päätökset eivät ole julkisen vallan käyttöä, mutta niillä voi olla vaikutusta kuolinpesän osakkaiden oikeusasemaan. Kun kuolinpesään määrätään pesänselvittäjä tuomioistuimen toimesta, korostuu harkinta henkilön sopivuudesta tehtävään.

³⁰ Koponen 2017, 21

Pesäselvittäjän tulee ryhtyä kaikkiin pesän selvittämiseksi tarvittaviin toimiin (PK 19:12). Pesäselvittäjän toimivalta ei ole riippuvainen siitä kenen hakemuksesta pesäselvittäjä on määrätty eikä siitä, kuinka suuri osa hakijalle jäämistöstä kuuluu³¹. Tehtävät vaihtelevat kuolinpesäkohtaisesti ja niihin kuuluu paljon käytännön asioiden hoitamista, kuten laskujen maksua ja lehtitilausten irtisanomisia sekä hautajaisten järjestäminen. Ensimmäinen ja tärkein lakisääteinen velvollisuus on kuitenkin pesän haltuunotto, josta säädetään perintökaaren 18 luvussa. Virallisista toimenpiteistä tärkein pesän jakokuntoon saattamiseksi on perunkirjoitus³². Pesäselvittäjä edustaa kuolinpesää kolmatta henkilöä vastaan (PK 19:13). Pesäselvittäjää koskee toimessaan huolellisuusvelvoite ja tälle voi syntyä korvausvelvollisuus huolimattomuudesta tai tahallisesti aiheuttamastaan vahingosta (PK 19:19). Pesäselvittäjän tehtäviin kuuluu myös huolehtia erityisjälkisäädöksen eli legaatintäyttämistä, sillä perintökaaren 11 luvun 2 §:n mukaan se tulee täyttää jakamattomasta pesästä. Mikäli velalliselta on ulosmitattu legaatintuottama oikeus, tulee se täyttää pesäselvityksen yhteydessä. Jos perinnönjako toimitetaan ennen legaatintäyttämistä, vastaavat osakkaat yhteisvastuullisesti sen täyttämistä (PK 22:1).

3.1.2 Osakkaiden yhteishallinto

Pesän osakkaita voivat olla perilliset, yleistestamentinsaaja ja leski ositukseen asti. Perintökaaren (PK 18 luku) mukaan pesän omaisuudesta huolehtiminen ja pesäselvitys kuuluvat osakkaille. Kuolemantapaukset tulevat usein yllättäen ja osakkaiden yhteishallinnon käynnistäminen vaatii oman aikansa. Sen vuoksi heti perittävän kuoleman jälkeen syntyy kuolinpesän väliaikainen hallinto, jonka tehtävänä on huolehtia käytännön asioista, kuten laskujen maksamisesta³³. Käytännössä väliaikaisesta hallinnosta huolehtii yleensä sellainen osakas, jolla on läheisin suhde perittävään. Esimerkiksi samassa asunnossa asuva leski on luonnollisesti sellainen henkilö, joka huolehtii juoksevien asioiden hoitamisesta.

Yhteishallinto nimensä mukaisesti edellyttää osakkaiden pesää koskevien päätösten tekemistä yhteisesti, mutta perintökaaren 18 luvun 2 § sallii viivytystä sietämättömien toimenpiteiden suorittamisen vaikka kaikkien osakasten suostumusta ei olisi saatu hankittua. Kukin kuolinpesän osakkaista on oikeutettu osallistumaan yhteishallintoon ja pesää

³¹ Kangas 2013, 429

³² Norri 2017, 263

³³ Kangas 2013, 421 ja Koponen 2017, 23

koskevaan päätöksentekoon. Merkitystä ei ole sillä, kuinka suuri osa osakkaalle olisi perinnönjaossa tulossa, eikä päätöksiä tehdä enemmistöperiaatteella³⁴. Kankaan käsityksen mukaan yhteishallintotila on toimiva sellaisissa pesissä, joissa perittävältä on jäänyt leski ja rintaperillisiä, jolloin asiat hoituvat oman perheen sisällä³⁵. Tästä on helppo olla yhtä mieltä. Eripuraa aiheutunee helposti tilanteissa, joissa lakimääräisiä perillisiä on testamentilla suljettu keskinäisten ristiriitojen vuoksi perinnönjaon ulkopuolelle. Kangas tuo esiin myös tilanteen, jossa kuolinpesässä voi olla yli 200 osakasta, jolloin yhteishallinto ei voi tuolloin toimia toivotulla tavalla³⁶.

Osakkaat voivat sopia kuolinpesän yhteishallinnosta haluamallaan tavalla huomioiden kuitenkin perintökaaren säädökset. Pesä voidaan esimerkiksi jättää jakamatta toistaiseksi tai määrääjäksi (PK 24:1). Kun pesän osakkaan osuus on ulosmitattu, ei jakamatta jättäminen välttämättä tule kuitenkaan kysymykseen ja tällöin ulosottomiehen tulee pohtia tarvetta hakea pesänjakajan määräystä. Tätä tarkastellaan lähemmin luvussa 4.

3.1.3 Virallishallinto

Aina ei päästä sopuun pesän selvittämisestä tai tilanne voi olla mahdoton esimerkiksi satojen osakkaiden pesässä. Perintökaaren mukaan kuolinpesän osakas voi tällöin hakea itse pesänselvittäjää. Asia ei ole harkinnanvarainen, eikä edellytä kaikkien pesän osakkaiden suostumusta, vaan pesänselvittäjä määrätään aina, kun osakas on sitä vaatinut³⁷. Osakkaan ei tarvitse perustella hakemustaan pesänselvittäjän määräämiseksi ja tällä on oikeus hakea pesänselvittäjää riippumatta siitä, onko pesä selvitetty vai ei, ja huolimatta siitä, vaikka hänen oma osakkuutensa olisi riidanalainen³⁸. Lohen mukaan virallisselvitykseen siirtyminen tarjoaa leskelle varsin vahvaa suojaa lakkauttamalla osakkaiden jäämistöomaisuuden disponointivallan etenkin silloin, kun leskellä ei ole osakasasemaa pesässä³⁹. Osakasaseman puuttuessa leski on pesänselvittäjää hakiessaan velvollinen perustelemaan, että pesänselvittäjän määrääminen kuolinpesään on tarpeen hänen oikeuksiensa

³⁴ Kangas 2013, 423

³⁵ Kangas 2013, 424

³⁶ Kangas 2013, 424

³⁷ Norri 2017, 273

³⁸ Kangas 2013, 426

³⁹ Lohi 2004, 628

turvaamiseksi. Pesänselvittäjän hallintoa on vakiintuneesti kutsuttu oikeuskirjallisuudessa virallishallinnoksi. Osakkaat menettävät määräämisoikeutensa pesän omaisuuteen, kun kuolinpesä luovutetaan pesänselvittäjän hallintoon⁴⁰. Virallishallinnossa vastuu pesänselvitystehtävistä on määrättyllä pesänselvittäjällä.

Perintökaarta uudistettiin hallituksen esityksen⁴¹ myötä lailla perintökaaren muuttamisesta (783/2004). Sääntely oli aiemmin osakkaiden kannalta varsin ankaraa ja kaipasi kii-reesti uudistusta. Pesän velkojan asema helpottui samalla, kun osakkaiden henkilökohtainen velkavastuu pieneni huomattavasti. Ennen uudistusta osakkailta oli henkilökohtainen vastuu huolehtia kuolinpesän asettamisesta pesänselvittäjän hallintoon tai konkurssiin kuukauden kuluessa perunkirjoituksen toimittamisesta, mikä saattoi johtaa virallisselvityksen käynnistämiseen ilman todellista tarvetta.⁴² Pesänselvittäjän hakemisen yksinkertaistumisella on pyritty takaamaan kuolinpesien selvitys asianmukaisesti⁴³.

Pesän velkojan kannalta olisi järkevää hakea kuolinpesään pesänselvittäjää aina silloin, kun virallisselvitys ei ole muutoin käynnistynyt ja oletettavaa on, että velkojen maksusta aiheutuu ongelmia⁴⁴. Velkojan oikeutta saada pesänselvittäjä määrättyksi on kuitenkin rajoitettu. Perintökaaren 19 luvun 2 §:n mukaan pesää ei voida luovuttaa pesänselvittäjän hallintoon, jos hakijalla on saatavastaan maksun turvaava takaus tai muu vakuus tai osakkaat tarjoavat hänelle sellaisen vakuuden. Tässä yhteydessä on tarpeen tarkentaa, että pesän velkoja on eri asia, kuin työssä lähemmin tarkasteltava pesän osakkaan velkoja. Jälkimmäisellä ei siis nykyisen lainsäädännön valossa ole oikeutta saada pesänselvittäjää määrättyksi, vaan se on osakkaiden tai ulosottomiehen oikeus.

3.2 Pesänselvityksen käynnistäminen ulosottomiehen toimesta

Ennen ulosottolainsäädännön kokonaisuudistusta velkojat olivat käytännössä vastuussa pesänselvityksen etenemisestä huolehtimisesta. Velkojan kannalta merkittävin uudistus ulosottolainsäädäntöön oli se, että nykyään hakemuksen pesänselvittäjän määräämiseksi voi tehdä ulosottomies (UK 4:79). Mikäli kuolinpesäosuuden ulosmittaus on tehty vanhan

⁴⁰ Tuunainen 2015, 107

⁴¹ HE 14/2004 vp, 22–23

⁴² Lohi 2005, 246

⁴³ LaVM 6/2004 vp, 4

⁴⁴ Aarnio & Kangas 2016, 501

lain aikaan eli ennen 1.1.2007, voi pesänselvittäjää hakea osakkaiden lisäksi vain velkoja, jonka velasta kuolinpesäosuus on ulosmitattu, eikä siis ulosottomies. Mikäli pesäosuus on ulosmitattu 1.1.2007 tai sen jälkeen, tulee sovellettavaksi uusi laki, jonka mukaan pesänselvittäjää voi hakea osakkaan lisäksi vain ulosottomies, eikä enää velkoja. Rinnakkainen toimivalta pesänselvittäjän hakemiseen on ulosottomiehellä ja velkojalla sellaisissa asioissa, joihin on tehty ulosmittaus sekä vanhan, että uuden lain aikana.⁴⁵ Uudistuksen myötä kuolinpesän selvityksen ja perinnönjaon vireille saattaminen kuolinpesäosuuden ulosmittaamisen jälkeen ovat ulosottomiehen velvollisuuksia, mikäli asia ei muulla tavoin ratkea velkojan eduksi⁴⁶.

Ulosottomiehellä on ulosottokaaren 4:82:n mukainen tietojensaantioikeus pesän osakailta perunkirjoituksesta, pesänselvityksestä ja taloudellisesta tilasta silloin, kun velallisen osuus kuolinpesästä on ulosmitattu. Tietojenhankkimista voidaan pitää myös ulosottomiehen velvollisuutena⁴⁷, kun osakkaat eivät ole halukkaita edistämään pesänselvitystä. Tietojen hankkimista edellyttää ulosoton joutuisuuden periaate. Ulosottomies tarvitsee tietoa pesän selvityksen tilanteesta, jotta voi päättää tarpeesta hakea itse pesänselvittäjän määräystä. Tietojensaanti edellyttää ulosottomieheltä aktiivisuutta, sillä osakkaiden tulee antaa tietoja kysyttäessä, ei oma-aloitteisesti.

Pesänselvittäjän hakemisella ulosottomiehen toimesta pyritään pesän varsinaisen selvityksen ja jakokuntoon saattamisen lisäksi varmistamaan omaisuuden säilyminen pesässä. Korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 1992:176 on sikäli mielenkiintoinen, että pesänselvittäjä voitiin määrätä, vaikka pesässä ei ollut mitään selvitettävää. Pesänselvittäjän määräämisessä tällaiseen pesään lienee intressinä juurikin omaisuuden säilyminen pesänselvittäjän hallussa. Pesänselvityksen ripeä käynnistäminen on tarpeen myös siksi, että näin voidaan turvata mahdollisuus saada kuolinpesään takaisin sieltä pois siirtynyttä omaisuutta⁴⁸. Pesänselvityksen jälkeen yleensä selviää velalliselle pesästä tuleva osuus, joka varmistuu perinnönjaossa⁴⁹. Näin ollen selvityksen merkitys korostuu, kun ylipäättään harkitaan pesäosuuden ulosmitattuna pitämistä sekä myöhemmin tarvetta pesänjakajalle.

⁴⁵ Pirkanmaan ulosottoviraston sisäinen koulutusaineisto n.d.

⁴⁶ Tuunainen 2015, 59

⁴⁷ Tuunainen 2015, 99

⁴⁸ Kolehmainen 2016, 120

⁴⁹ Gottberg 2009

Tarve pesäselvittäjän hakemiseen ulosottomiehen toimesta syntyy, jos osakkaat eivät itse selvitä pesää tai huolehdi pesäselvittäjän hakemisesta⁵⁰. Pesäselvittäjän hakeminen ulosottomiehen toimesta on tarpeen myös silloin, jos pesän osakkaat viivyttävät jälkisaädöksen täyttämässä tai ovat sen täyttämistä erimielisiä⁵¹. Pesäselvitykselle ei kuitenkaan ole laissa säädetty mitään aikarajaa, joten ulosottomiehen tuleekin selvittää onko kyseessä osakkaiden todellinen haluttomuus pesäselvityksen suhteen vai onko pesäselvityksen eteen tehty töitä, mutta pesän laajuudesta tai muusta vastaavasta johtuen siinä menee aikaa.

Kun ulosottomies näkee tarpeelliseksi hakea pesäselvittäjää kuolinpesään, tulee hänen kuulemisperiaatteen mukaisesti tiedustella pesän osakkaiden ehdotusta pesäselvittäjästä. Tuomioistuimen tulee hakemuksesta määrätä pesäselvittäjäksi henkilö, jonka voidaan olettaa suorittavan pesäselvityksen sen laadun edellyttämällä taidolla ja joka siihen suostuu (PK 19:4) Jos osakkaat eivät ehdota ketään pesäselvittäjäksi, valitsee ulosottomies asianajajan, jota ehdottaa hakemuksessaan pesäselvittäjäksi. Laki jättää tulkinnanvaraiseksi ulosottomiehen kuulemisvelvollisuuden silloin, kun hakemuksen on tehnyt pesän osakas. Erään näkemyksen mukaan tuomioistuimen olisi aiheellista kuulla myös ulosottomiestä, koska tällä on rinnakkainen toimivalta hakea pesäselvittäjää⁵². Tuomioistuin ei välttämättä tiedä pesäosuuden ulosmittauksesta, joten sikäli ehdoton kuulemisvelvollisuus olisi haasteellinen. Mikään ei kuitenkaan estä ulosottomiestä oma-aloitteisesti lausumasta asiasta tai ilmoittamasta kuolinpesäosuuden ulosmittauksesta tuomioistuimelle⁵³.

Ulosottomiehen tekemä hakemus ei ole torjuttavissa pesän osakkaiden toimesta edes tarjoamalla vakuutta velallisosakkaan velan maksamisesta⁵⁴. Toki maksamalla velan, josta osakkaan pesäosuus on ulosmitattavissa, osakkaat voivat saada hakemuksen torjutuksi. Edellytyksenä on nimenomaan velan maksu eikä pelkän perintöosan arvioidun osuuden maksaminen riitä hakemuksen torjumiseksi⁵⁵. Tämän voidaan katsoa suojaavan velkojan asemaa, sillä velalliselle tuleva perintöosuus voitaisiin osakkaiden kesken arvioida todellista pienemmäksi.

⁵⁰ Linna & Leppänen 2015, 376

⁵¹ Niinivirta n.d.

⁵² Linna & Leppänen 2015, 377

⁵³ Tuunainen 2015, 101

⁵⁴ Tuunainen 2015, 99

⁵⁵ Aarnio & Kangas 2016, 505–506

3.2.1 Kustannusharkinta

Pesän selvittämisestä aiheutuu aina kuluja. Pesän hoidosta, hallinnosta ja selvityksestä johtuvat tarpeelliset kustannukset sekä hautaus- ja perunkirjoituskustannukset ovat pesänselvitysvelkaa (PK 18:5), jotka maksetaan pesän varoista sitä mukaa kuin ne erääntyvät (PK 21:1). Hakemuskulujen lisäksi pesänselvittäjällä on oikeus palkkioon. Perintökaaren 19:20:n mukaisesti pesänselvittäjällä on oikeus saada pesän varoista kohtuullinen palkkio sekä korvaus kuluistaan. Edellä mainitut kulut vähentävät näin ollen osakkaille pesästä tulevaa perintöosuutta, joten sillä on huomattava vaikutus myös velallisen kanssaosakkaisiin. Myös velalliselle tuleva osuus pienenee, joka tulee ottaa harkinnassa pesänselvittäjän hakemisesta huomioon. Ulosottomiehen tulee harkinnassaan kiinnittää huomiota pesän varojen riittävyteen, sillä jolleivät pesän varat riitä pesänselvittäjän palkkioon, on hakemuksen tekijä velvollinen suorittamaan hyvityksen (UK 20:20). Tehdessään hakemusta pesänselvittäjän määräämiseksi ulosottomiehen on aiheellista pohtia myös mahdollista tarvetta pesänjakajalle, jolloin sama henkilö voidaan määrätä näiden molempien tehtävien hoitajaksi. Saman henkilön toimiessa sekä pesänselvittäjänä että pesänjakajana säästyy aikaa, työtä sekä rahaa.

Ulosottomiehen on syytä huolella perehtyä pesän taloudelliseen tilaan ja varmistua pesänselvittäjän tarpeesta ennen hakemuksen tekemistä. Mikäli ulosmittaus peruuntuu ulosottomiehen virheen vuoksi hakemusasian käsittelyn aikana, syntyy perusteltu kuluvastuu osakkaiden hakemusasian kuluista⁵⁶. Turhan ulosmittauksen kiellon säännöksen mukaan sellaista omaisuutta ei saa ulosmitata, josta hakijalle kertyisi vähäisenä pidettävä määrä täytäntöönpanokulujen ja muiden saatavien suorittamisen jälkeen (UK 4:16). Tämäkin tulee huomioida, jos ilmenee, että pesässä ei ole riittävästi varoja pesänselvityksen kulujen kattamiseen. Mikäli pesänselvitysvelat kuluttavat pesän tyhjäksi tai pesä on muuten tyhjä, sitä ei tietenkään kannata eikä tarvitse sen enempää selvittää. Pesänselvityksestä aiheutuneet kulut vähentävät osakkaille pesästä tulevaa osuutta, joten senkin vuoksi koostuu pyrkimys pesän selvitykseen osakkaiden toimesta.

Tuunainen on pohtinut velkojien kannalta ongelmallista tilannetta silloin, kun pesässä on jonkin verran varoja, muttei kuitenkaan riittävästi viralliselvityksen tarpeeseen. Esi-

⁵⁶ Tuunainen 2015, 103

merkkinä hän tarkastelee tilannetta, jossa pesässä on kaksi osakasta, joista toisen pesäosuus on ulosmitattu ja varoja noin 10 000 euroa. Tällaisessa tilanteessa ulosottomiehen harkintavastuu korostuu. Pesänselvittäjän hakemista puoltaa Tuunaisen mukaan se, että vaikka pesä olisi vähävarainen, voi sillä olla saamia ulkopuolisilta tai osakkailta. Näiden selvittäminen voi olla painava syy ja peruste pesänselvittäjän hakemiselle. Ainoastaan velkojien intressi ei kuitenkaan ole hänen mukaansa riittävä peruste hakemuksen tekemiselle.⁵⁷

Virallishallinto voi jäädä siis ulosottomiehen toimesta aloittamatta, jos pesä vaikuttaa vähävaraiselta. Joutuisuuden vaatimus ulosoton periaatteena edellyttää kuitenkin jotain toimia pesän suhteen. Turha odottelu, kuten mahdollisten varojen ilmeneminen pesään, ei palvele kenenkään etua. Ulosotto tulee peruuttaa hyödyttömänä, jos siitä aiheutuvat kustannukset ylittävät hyödyn⁵⁸.

3.2.2 Asianmukaisuuden ja joutuisuuden vaatimus

Ulosottomiehen toimia ohjaa ulosottokaaren asianmukaisuuden vaatimus, joka edellyttää täytöntöönpanotehtävien suorittamista joutuisasti, tehokkaasti ja tarkoituksenmukaisesti (UK 1:19). Kuolinpesäosuuden ollessa ulosmitattu on tarkoituksenmukaista saada pesä selvitettyksi kohtuullisessa ajassa, jotta se voidaan jakaa ja näin saada velkojille suorituksia. Joutuisuuden vaatimus ohjaa ulosottomiehen harkintaa pesänselvittäjän tarpeen arvioinnissa, jotta velkojien etu tulee huomioiduksi. Nopealla selvityksellä voi olla merkitystä myös velalliselle tulevan perintöosuuden määrään, jos pesään kuuluu jotain sellaista, mistä aiheutuu koko ajan pesälle kuluja.

Osakkaiden tahallinen tai tahaton viivyttely pesänselvityksen suhteen voisi olla peruste ulosottomiehelle tehdä hakemus pesänselvittäjän määräämiseksi. Mikäli pesään kuuluvan omaisuuden suhteen ilmenee häviämistä, tulee ulosottomiehen ottaa tämä harkintansa pesänselvittäjän tarpeesta huomioon. Ulosottokaareissa ulosottomiehen tekemästä pesänselvittäjähakemuksesta puhutaan oikeutena, mutta yleisten ulosottoperiaatteiden valossa siitä voitaneen puhua myös velvollisuutena.

⁵⁷ Tuunainen 2015, 104

⁵⁸ Tuunainen 2015, 105

3.2.3 Perunkirjoitus ulosoton näkökulmasta

Perukirja tulee toimittaa jokaisen vainajan jälkeen, vaikka pesässä ei olisi varoja ollenkaan. Sen toimittaminen kolmen kuukauden kuluessa kuolemantapauksesta on lakisääteinen velvollisuus (PK 20:1). Koposen mukaan perunkirjoitusvelvollisuus on sillä, jolle omaisuudesta huolehtiminen olosuhteisiin katsoen lähinnä kuuluu⁵⁹. Perintökaaren 20:6:n mukaan pesän tulee ilmoittaa se, joka hoitaa pesän omaisuutta tai muutoin on sen tilaan parhaiten perehtynyt. Asiakirjana perukirja sisältää tiedot pesän osakkaista sekä luettelon pesän varoista ja veloista siten kuin perintökaaressa säädetään. Perukirja toimii myös veroilmoituksena, sillä perintönä tai testamentilla saadusta omaisuudesta tulee suorittaa veroa perintö- ja lahjaverolain (PerVL, 378/1940) mukaisesti.

Tiedonsaantioikeus perukirjasta ei ole jokamiehen oikeus, eikä tietoja voi saada pelkästään mielenkiinnosta. Tietoja pyytävän tulee esittää perustelut pyyntönsä takeeksi.⁶⁰ Perukirja on tärkeä asiakirja ulosottomiehen harkitessa pesänselvittäjän tarvetta. Perukirjaa voidaan pitää sellaisena asiakirjana, joka tiedonantovelvollisuuden nojalla osakkaiden tulee antaa ulosottomiehelle. Mikäli ulosottomies ei saa perukirjaa osakkailta haltuunsa, on näiden tietojen saanti turvattu ulosottokaaren 3:64:ssä, jonka mukaan ulosottomiehellä on oikeus salassapitosäännösten estämättä saada ulosottokaaren 3 luvun 65–67 §:ssä säädetty tiedot, asiakirjat ja aineistot sivulliselta tai toiselta viranomaiselta, mikäli ne ovat yksittäisessä ulosottoasiassa välttämättömiä täytäntöönpanoa varten.

Ulosottomiehen oikeutta saada perukirja Verohallinnolta voidaan tarkastella myös verotustietojen julkisuudesta ja salassapidosta (VeroJulkL, 1346/1999) annetun lain perusteella. VeroJulkL 13 §:n mukaan Verohallinto voi salassapitovelvollisuuden estämättä antaa perukirjasta tietoja sille, joka tarvitsee niitä etujensa, oikeuksiensa tai velvollisuuksiensa hoitamiseksi. Tuunainen⁶¹ on ottanut kantaa mahdollisuuteen saada perukirja verottajalta myös VeroJulkL 20 §:n perusteella. Säännöksen mukaan Verohallinto voi salassapitovelvollisuuden estämättä antaa pyynnöstä ulosottoviranomaisille sellaisia verotustietoja, jotka ovat tarpeen ulosottoa varten. Hänen mielestään perukirja olisi kyseisen säännöksen tarkoittama verotustieto. Koska perukirja on eräänlainen veroilmoitus, niin samaistun hänen tulkintaansa siitä, että myös tämän pykälän perusteella ulosottomies

⁵⁹ Koponen 2017, 35

⁶⁰ Lohiniva-Kerkelä 2003, 259

⁶¹ Tuunainen 2015, 100

voisi perukirjan jäljennöksen verottajalta saada. Purosenkin⁶² näkemyksen mukaan vainajan velkojalla täytyisi intressit saada tietoa perukirjasta oikeuksiensa turvaamiseksi.

⁶² Puronen 2015, 673

4 PERINNÖNJAKO EDELLYTYKSENÄ KUOLINPESÄOSUUDEN ULOS- MITTAUKSEN LOPPUUNSAATTAMISELLE

4.1 Perinnönjako

Pesänselvityksen jälkeen voidaan suorittaa perinnönjako. Perinnönjaon tarkoituksena on jakaa kuolinpesän omaisuus perillisten kesken, kunhan pesän velat on ensin maksettu pois. Perinnönjaossa toteutetaan siten pesän osakkaiden oikeudet koskien perintöoikeutta, testamenttia, lakiosaa sekä avio-oikeutta⁶³. Jokaisella osakkaalla on oikeus vaatia jakoa, kun pesä on selvitetty (PK 23:1). Osakas voi kieltää jakoon ryhtymisen niin kauan, kunnes perunkirjoitus on toimitettu ja kaikki tiedossa olevat velat maksettu (PK 23:2). Samaten osakas voi kieltää jaon aloittamisen, mikäli jakamattomasta pesästä tulee täyttää erityisjälkisäädös eli legaatti, kunnes legaatti on täytetty tai siihen tarvittava omaisuus pantu erityiseen hoitoon (PK 23:2). Pesänselvittäjän hallinnossa jakoon saa ryhtyä vasta, kun tämä on ilmoittanut pesänselvityksen päättyneen (PK 23:2). Avioliitto voi päättyä kuoleman tai avioeron myötä. Aviossa olleen pariskunnan aviovarallisuussuhteet puretaan sen jälkeen omaisuuden osituksella tai erottelulla⁶⁴. Jäämistön ositus tai erottelu on tehtävä ennen perinnönjakoa, jotta jäämistöön kuuluva omaisuus saadaan selville.

Perinnönjako käynnistyy jakovaateella, jonka voi tehdä kuka tahansa osakkaista⁶⁵. Jako voidaan suorittaa sopimusjakona tai toimitusjakona, kuten jäljempänä on tarkemmin tarkasteltu. Vasta perinnönjaon myötä kuolinpesän osakkaan velkoja voi saada suorituksen velalle. Sen vuoksi perinnön jakaminen onkin ratkaisevassa osassa velkojan saamisien täyttämiseksi ja kuolinpesäosuuden ulosmittaamisen loppuunsaattamiseksi. Ulosmitattua kuolinpesän osuutta ei saa myydä, vaan suoritus tulee ottaa siitä omaisuudesta, joka tulee velalliselle perinnönjaossa (UK 4:79).

Velallisen ollessa ainoa perillinen, ei perinnönjakoa tarvita, sillä suoritus otetaan kuolinpesään kuuluvasta omaisuudesta pesänselvityksen päättyttyä (PK 4:79). Tämä velalliselle tullut omaisuus saadaan kuitenkin myydä vasta, kun jako on lainvoimainen tai muuten

⁶³ Koponen 2017, 67

⁶⁴ Kangas 2013, 326

⁶⁵ Aarnio & Kangas 2016, 1264

lopullinen (PK 4:79). Myös legaatti eli erityisjälkisaädös tulee pääsääntöisesti täyttää pesänselvityksen yhteydessä ennen perinnönjakoa⁶⁶.

4.1.1 Osakkaiden sopimusjako

Lähtökohtaisesti osakkaat saavat sopia perinnönjaosta keskenään (PK 23:3). Kuitenkin, jos osakas vaatii jakoa tai kun jonkun osakkaan osuus pesästä on ulosmitattu, tulee pesänjakajan toimittaa pesänjako. Ulosottolainsäädännön uudistuksen myötä ulosottomies saa nykyisin antaa luvan osakkaiden tekemään sopimusjakoon edellyttäen velkojan, jonka oikeutta jako koskee, suostumusta. (PK 23:3) Ensisijaisesti pyritäänkin osakkaiden suorittamaan sopimusjakoon. Sopimusjako helpottaa pesänjaosta aiheutuvaa työtä sekä vähentää kustannuksia. Se edellyttää kaikkien osakkaiden suostumusta⁶⁷. Myös velallisen suostumus vaaditaan, sillä pesäosuuden ulosmittaus ei ole poistanut tältä osakasasemaa⁶⁸.

Mikäli osakkaat eivät pääse jaosta keskenään sopimukseen, voi kuka tahansa osakkaista hakea pesänjakajan määräämistä. Perintökaaren 23 luvun 7 §:n mukaan pesänjakajan tulee koittaa saada osakkaat sopimaan jaosta. Sopimukseen perustuva pesänjakajan tekemä toimitusjako vaatii myös ulosottomiehen luvan, jolla on pyritty suojaamaan hakijan mahdollisuutta vaikuttaa etujensa toteutumiseen⁶⁹.

Harkitessaan osakkaiden tekemää sopimusjakoehdotusta ulosottomiehen ei tarvitse antaa lupaa sellaiseen jakoon, jossa juuri velalliselle tulisi vaikeasti realisoitavaa omaisuutta⁷⁰. Ulosottomiehen tulee valvoa velkojan etua, eikä se olisi tämän edun mukaista. Vaikka perintökaaren 23 luvun 3 §:n sanamuoto kuuluukin, että ulosottomies ”saa antaa luvan”, niin todellisuudessa ulosottomiehen tulee lupa antaa ulosottokaaren 4 luvun 78 §:n mukaisesti, mikäli se ei vaaranna hakijan maksunsaantia.

⁶⁶ Tuunainen 2015, 381

⁶⁷ Linna & Leppänen 2015, 379

⁶⁸ Niinivirta

⁶⁹ HE 13/2005 vp, 196

⁷⁰ HE 13/2005 vp, 196

4.1.2 Toimitusjako

Toimitusjaon suorittaa pesänjakaja joko osakkaiden sopimukseen perustuen tai oman harkintansa mukaisesti. Perintökaaren 23 luvun 7 §:n mukaan toimitusjaon lähtökohtana on osakkaiden tekemä sopimus jaosta. Jos sopimukseen päästään, tulee pesänjakajan toimittaa jako sen mukaisesti. Mikäli taas osakkaat eivät ole päässeet yhteisymmärrykseen toimitusjaon sisällöstä, määrää pesänjakaja varojen jaosta⁷¹. Velkojen toimimisvelvollisuuden poistumisen myötä haluttiin kuitenkin turvata velkojen mahdollisuus vaikuttaa etujensa toteutumiseen kuolinpesässä. Näin ollen pesänjakajan suorittama sopimukseen perustuva jako edellyttää ulosottomiehen lupaa velkojan suostumuksella.⁷²

4.1.3 Pesänjakajan tehtävät

Pesänjakajan toimien tarkoituksena on huolehtia siitä, että edellytykset perinnönjaolle täyttyvät ja pesä saadaan sen myötä jaettua. Useat ositukseen tai perinnönjakoon liittyvät ratkaisut vaativat pesänjakajan kannanottoa.⁷³ Pesänjakajan tulee toimissaan noudattaa hyvää pesänjakajatapaa⁷⁴. Pesänjakajan toimivalta alkaa tuomioistuimen pesänjakajamääräyksen tultua lainvoimaiseksi ja on voimassa siihen asti kunnes jako tulee lainvoimaiseksi⁷⁵. Antinoja on kuvannut pesänjakajajärjestelmää ”tuomioistuimeksi pienoiskoossa”⁷⁶. Toimitusmenettelyssä tapahtuva perinnönjako ei ole tuomioistuinmenettelyä eikä viranomaistoimintaa, vaan kyse on tuomioistuimesta ulkoistetusta esivaiheen riidanratkaisusta, joka tapahtuu tuomioistuimen toimesta ja sen kontrolloimana. Toimiessaan tuomioistuimen määräämänä pesänjakajana, tulee pesänjakajan muistaa toimivansa tuomioistuimen käden jatkeena ja suorittavansa tuomioistuimen tälle uskomia ja osittain delegoimia tehtäviä. Pesänjakajan toimia ohjaa oikeudenmukaisuudenvaatus.⁷⁷

Pesänjakajan tulee neuvoa osakkaita oikeudellisissa kysymyksissä. Oma-aloitteisesti pesänjakajan tulee huolehtia, että jaon yleiset edellytykset (valmis pesäselvitys, perunkirjoituksen toimitus, velkojen maksu, legaatintäyttö ja osakkaiden kutsu jakotoimitukseen)

⁷¹ Linna & Leppänen 2015, 381

⁷² HE 13/2005 vp, 196

⁷³ Kangas 2013, 495–496

⁷⁴ Aarnio & Kangas 2016, 1343

⁷⁵ Aarnio & Kangas 2016, 1298–1299

⁷⁶ Antinoja 2014, 15

⁷⁷ Ervo 2011, 494 ja 508

täyttyvät ennen perinnönjakoa. Ennen jakoon ryhtymistä pesänjakajan tulee todeta pesän osakkaat ja ottaa kantaa näiden perimyksen erityisiin edellytyksiin esimerkiksi testamentin saajan oikeuden vanhentumisen suhteen. Tärkeä tehtävä on myös jaettavan omaisuuden arvostaminen ja osituksen toimittaminen lesken ja perittävän välillä.⁷⁸ Testamentin olemassaolon, pätevyyden, tulkinnan ja peruuttamisen riitakysymykset kuuluvat myös pesänjakajan toimivaltaan. Mikäli perilliset nostavat testamentin moitekanteen, tulee se ratkaista tuomioistuimen toimesta.⁷⁹

Perinnönjakoa varten pesänjakajan tulee määrätä perinnönjaon aika ja paikka, sekä kutsua osakkaat toimitukseen (PK 23:7). Kullekin osakkaalle tulee lähtökohtaisesti antaa jaossa osa kaikenlaatuudesta omaisuudesta (PK 23:8). Perintökaassa (PK 23:9) on säädetty jakokirjan laatimisvelvollisuudesta ja se on pesänjakajan allekirjoitettava. Toimitusjaon perustuessa osakkaiden sovintoon, tarvitaan jakokirjaan myös ulosottomiehen lupa ja velkojien suostumus⁸⁰. Pesänjakajalla on velvollisuus ilmoittaa jaon aika ja paikka ulosottomiehelle silloin, kun jonkun osakkaan osuus on ulosmitattu (PK 23:7). Ulosottomiehellä ja hakijalla on oikeus olla läsnä perinnönjaossa ja ulosottomiehen tulee ilmoittaa jaosta hakijalle (UK 4:82). Tämän myötä hakija pystyy valvomaan oikeuksiaan perinnönjaossa. Pesänjakajan palkkio maksetaan pesän varoista (PK 23:4).

4.2 Perinnönjaon käynnistäminen ulosottomiehen toimesta

Ulosottolaki koki uudistuksen hallituksen esityksen (HE 13/2005 vp) mukaisesti ja uudistus tuli voimaan 1.1.2007 ulosottolain muutoksella (460/2006). Kokonaisuudistuksen kolmannen vaiheen uudistuksen kohteena olivat omaisuuden ulosmittausta ja myyntiä koskevat säännökset. Tällöin myös kuolinpesäosuuden ulosmittaus uudistui siltä osin, että oikeus pesänjakajan hakemiseen siirtyi velkojalta ulosottomiehelle. Mainitun hallituksen esityksen perusteluina toimivallan siirtämiseen ulosottomiehelle olivat ulosoton tuloksellisuuden ja virallisperiaatteen toteuttaminen. Tarkoituksena oli velallisen toimintavelvollisuuden poistaminen kuolinpesässä ja täytäntöönpanon tarkoituksen toteutumisesta huolehtimisen siirtyminen ulosottomiehelle viran puolesta⁸¹.

⁷⁸ Kangas 2013, 496–497

⁷⁹ Gottberg 2013, 21

⁸⁰ Linna & Leppänen 2015, 382

⁸¹ HE 14/2005 vp, 195

Ulosottoa säätelevä ulosottokaari syrjäytti vanhan ulosottolain ja tuli voimaan 1.1.2008. Sen voimaantulo- ja siirtymäsäännösten mukaan ennen 1.1.2007 vireille tulleisiin asioihin sovelletaan silloin voimassa ollutta lakia sen mukaan kuin ulosottolain muuttamisesta annetussa laissa säädetään (UK 13:2). Täten ennen vuotta 2007 tehtyihin ulosmittauksiin sovelletaan vanhaa lakia, jolloin ulosottomiehellä ei ole oikeutta hakea pesänjakajaa. Vasta 1.1.2007 jälkeen tehtyihin ulosmittauksiin sovelletaan uutta lakia ja mahdollisuus pesänjakajan hakemiseen on sen myötä siirtynyt velkojalta ulosottomiehelle. Jos kuolinpesäosuus on ulosmitattu esimerkiksi vuonna 2005, ja ulosmittaus on edelleen voimassa esimerkiksi lesken hallintaoikeuden rasittamana, niin ulosottomies ei voi hakea pesänjakajaa. Vain velkoja voi tällaisessa tilanteessa käynnistää perinnönjaon pesänjakajan hakemisen myötä. Kuitenkin, jos ulosmittauksia on tehty samalle asialle sekä uuden, että vanhan lain aikaan, syntyy ulosottomiehelle ja velkojalle rinnakkainen toimivalta hakea pesänjakajaa.

Perintökaaren 23 luvun 2 §:n mukaan jako tulee toimittaa pesänjakajan toimesta silloin, kun osakkaan osuus pesästä on ulosmitattu. Sama säännös mahdollistaa kuitenkin myös ulosottomiehen ja velkojan suostumuksella tapahtuvan sopimusjaon. Sopimukseen perustuva jako on ensisijainen tavoite erityisesti pienissä pesissä⁸². Jos osakkaat eivät sovi keskenään pesän jakamisesta, eikä kukaan heistä hae pesänjakajan määräämistä, tulee ulosottomiehen käynnistää toimitusjako⁸³. Tarkoituksenaan on saada perinnönjako suoritettua, jotta velallisosakkaan veloille saadaan suorituksia. Ulosottomiehen tekemää hakemusta pesänjakajan määräämiseksi voidaan pitää eräänlaisena jakovaateena⁸⁴, vaikkei ulosottomies kuolinpesän osakas olekaan.

Ulosottomies tekee käräjäoikeudelle hakemuksen pesänjakajan määräämiseksi tiedusteltuaan ehdokasta ensin osakkailta. Hakemukseen tulee liittää perintökaaren 23 luvun 4 §:n mukaisesti perukirja. Perunkirjoitus tulee siten olla tehtynä ennen ryhtymistä pesän jakoon. Harkinta pesänjakajan sopivuudesta tehtäväänsä kuuluu tuomioistuimelle (PK 23:4). Harkinnassa tulee kiinnittää huomiota puolueettomuuteen, kuten esimerkiksi ennakkopäätöksestä KKO 2011:31 käy ilmi. Hovioikeuden ja korkeimman oikeuden kannan mukaan pesänjakajaksi esitetty asianajaja oli esteellinen tehtävään, sillä hakemuksen

⁸² Pirkanmaan ulosottoviraston sisäinen ohjeistus kuolinpesistä n.d.

⁸³ Linna & Leppänen 2015, 381

⁸⁴ Linna & Leppänen 2015, 381

pesänjakajan määräämiseksi oli tehnyt lakimies, joka työskenteli ehdotetun henkilön kanssa samassa asianajotoimistossa.

4.2.1 Harkintaa ohjaavat periaatteet

Ulosottomiehen tekemä hakemus pesänjakajan määräämiseksi on perusteltua silloin, kun osakkaat viivyttelevät jaon toimittamisessa⁸⁵. Osakkaiden passiivisuuteen perinnön jaon käynnistämisen suhteen voi olla monia syitä. Ulosottokaaren 3:21:n joutuisuusvaatimus edellyttää täytäntöönpanotoimien suorittamista ilman aiheetonta viivytystä. Joutuisuusvaatimuksen täyttämiseksi ja velkojien edun turvaamiseksi ulosottomiehen tulee hakea kuolinpesäosuuden ulosmittauksen jälkeen pesänjakajaa silloin, kun osakkaat ovat perinnönjaon suhteen passiivisia. Vain tällä tavoin perinnönjako saadaan vireille ja pesäosuuden ulosmittaus saatettua loppuun ja ulosoton perimmäinen tarkoitus saavutettua. Ratkaisuvallan keskittäminen pesänjakajalle yleensä nopeuttaa perinnönjakoa ja siitä aiheutuu kustannussäästöjä osakkaiden lisäksi myös tuomioistuinorganisaatiolle⁸⁶.

Vaikka osakkaat olisivat halukkaita sopimusjakoon, voi pesänjakajan hakeminen ulosottomiehen toimesta olla tarpeen myös silloin, kun ositus on toimittamatta. Perinnönjako nimittäin edellyttää omaisuuden ositusta ennen perinnönjakoa, jos vainaja on ollut naimisissa (PK 23:1). Jos pesässä on aiemmin toimitettu osittainen perinnönjako tai jos joku osakkaista on saanut ottaa päältä omaisuutta, voi pesänjakajan tekemä toimitusjako olla tarpeen. Tällöin pesänjakaja päättää, mikä merkitys näillä toimilla on jakoon.⁸⁷ Mikäli kuolinpesään kuuluu lesken hallintaoikeuden alainen asunto, mutta lesken oikeus asuntoon on epäselvä, tulee riidan ratkaisemiseksi hakea pesänjakajaa⁸⁸. Lesken suhtautuminen oikeuteensa hallita asuntoa jakamattomana saattaa ilmetä vasta osituksen tai jaon yhteydessä⁸⁹. Tämän vuoksi on perusteltua pitää pesäosuus ulosmitattuna ja hakea pesänjakajaa.

⁸⁵ HE 13/2005 vp, 106

⁸⁶ Aarnio & Kangas 2016, 1301

⁸⁷ Linna & Leppänen 2015, 381

⁸⁸ Esimerkiksi sen vuoksi, että pesässä on myös muu kodiksi sopiva asunto tai lesken omaan omaisuuteen sisältyy asunto. Gottberg 2009, 19

⁸⁹ Gottberg 2009, 18

Velallisen perintöä voi rasittaa myös testamentilla määrätty hallintaoikeus. Sen merkitystä pesänjakoon ryhtymiseen tulee ulosottomiehen tarkastella tapauskohtaisesti. Harkinnassa merkitystä on sillä, mitä omaisuutta velalliselle on testamentattu. Jos hallintaoikeuden kohteena on vain tunnearvoon perustuvia esineitä, ei jaon lykkäämiseen ole perustetta⁹⁰. Mikäli hallintaoikeus kattaa kaiken velallisperilliselle tulevan omaisuuden, perinnönjakoon ryhtymistä tulee tarkastella ulosoton joutuisuus- ja asianmukaisuusvaatimusten kautta. Näiden periaatteiden myötä täytäntöönpanotoimet tulee toimittaa ilman aiheutonta viivytystä aiheuttamatta sivulliselle suurempaa haittaa kuin on tarpeen. Tuunaisen mukaan pesäosuuden ulosoton vireilläolo jakoon ryhtymättä ei olisi tällaisessa tilanteessa velkojan edun vastaista⁹¹. Hänen mukaansa se ei olisi ongelmallista myöskään hallintaoikeuden saajan kannalta, sillä se ei estä hallintaoikeuden saajaa käyttämästä hallinnan kohdetta. Haitallisimmalta tilanne näyttää velallisosakkaan ja muiden osakkaiden kannalta, kun pesän omaisuuteen kohdistuu edelleen määräämiskielto⁹².

Tarkastelussa vastakkain ovat ulosoton nopeusvaatimus ja tehokkuuden vaatimus. Tuunaisen näkemyksen mukaan ulosmittaus voidaan pitää voimassa odottamassa hallintaoikeuden lakkaamista, jos perinnönjaosta pidättäytyminen johtaisi ulosoton tuloksellisuuden kannalta todennäköisesti parempaan lopputulokseen kuin perinnönjako hallintaoikeuden aikana⁹³. Näin ollen nopeusvaatimus ei saisi tehokkuuden vaatimusta tärkeämpää painoarvoa. Hätäilemään ei siis kannata ryhtyä, jos myöhemmin olisi odotettavissa parempi perintätulos. Velallisen ja kanssaosakkaiden asemaa punnitessa arvioidaan näihin kohdistuvia oikeusvaikutuksia, mutta mikään ei estä heitä oma-aloitteisesti saattamaan jakoa vireille, joten tämä seikka jäänee painoarvoltaan harkinnassa vähäisemmäksi⁹⁴.

Ulosottomiehen harkinta pesänjakajan tarpeesta vaatii monien eri tahojen intressien huomioimista. Mikään keino ei tuota kaikille osapuolille yhtä hyvää ratkaisua, jolloin pitää turvautua vähimmän haitan periaatteen mukaisesti valitsemaan se, josta aiheutuu osallisille kokonaisarvion myötä vähiten haittaa. Harkinnassa tulee kiinnittää huomiota erityisesti ulosotokaaren 1 luvun 19 §:ään, jonka mukaan täytäntöönpanotehtävien suorittamisessa ei saa aiheutua vastaajalle tai sivulliselle suurempaa haittaa kuin täytäntöönpanon

⁹⁰ Tuunainen 2015, 324

⁹¹ Tuunainen 2015, 324

⁹² Tuunainen 2015, 325

⁹³ Tuunainen 2015, 326

⁹⁴ Tuunainen 2015, 326

tarkoitus vaatii. Oikeuskirjallisuudessa tämä tunnetaan suhteellisuusperiaatteena ja keinoa valitessa tulee valita se, joka aiheuttaa vähiten haittaa. Huomioitavaa on, että vaikka ulosottomiehellä on toimivalta voimakkaisiinkin toimiin, ei toimivaltaa tule käyttää ilman harkintaa ja painavia perusteita.⁹⁵ Jakomenettelyn valinnassa tulee kiinnittää huomiota sen nopeuteen, kustannuksiin, luotettavuuteen ja asianosaisten sovinnollisuuteen⁹⁶.

4.2.2 Osittaisjako

Onko koko pesän jako sitten aina tarpeen vai voidaanko pesästä jakaa vain velallisen osuus, jolla katetaan hakijan saatava? Lainsäädäntö lähtee siitä, että jako tulee toimittaa, jos jonkun osakkaan osuus pesästä on ulosmitattu (PK 23:3). Säännöksen perimmäinen tarkoitus lienee kuitenkin se, että velallisperilliselle saadaan pesästä osuus, jolla kattaa mahdollisimman suuri osa tämän veloista. Pesän muiden osakkaiden kannalta ajateltuna pesänjakajan toimittama toimitusjako ei aina ole välttämättä suotuisa.

Osittaisen perinnönjaon suorittamista toimitusjakona puoltaa Tuunaisen näkemys, jonka mukaan se olisi mahdollista, kunhan velallisperillinen saa osaansa perintökaaren mukaisen osuuden pesän varallisuudesta. Silloin jakaja jakaisi vain velallisen osuuden pesästä ja muut osakkaat jatkaisivat yhteishallintoa.⁹⁷ Myös Linna & Leppänen ovat sitä mieltä, että täytäntöönpanon tarkoitus ei aina vaadi pesän jakamista kokonaan. Osittaisen perinnönjaon tarkoituksenmukaisuus olisi heidän mielestään perusteltua sikäli, että jäämistöstä voidaan erottaa kokonaan velallisen osuus tai velkojan saatavan suorittamiseksi tarvittava osa siitä. Koko velallisen osuuden erottaminen tarkoittaa myös velallisen osuuden lakkaamista pesässä.⁹⁸ Tavallisen sopimusjaon tavoin osittainen jako vaatii aiemmin tarkastellun tavoin ulosottomiehen luvan ja hakijan suostumuksen, kun taas pesänjakajan itsenäisesti suorittama toimitusjako ei niitä edellytä.

⁹⁵ Linna & Leppänen 2014, 39

⁹⁶ Tuunainen 2015, 389

⁹⁷ Tuunainen 2015, 397–398

⁹⁸ Linna & Leppänen 2015, 382

4.3 Perinnönjaon jälkeen

Velalliselle jaossa tuleva omaisuus on UK 4:79:n mukaan välittömästi ulosmitattu, joten uutta ulosmittauspäätöstä ei tarvitse tehdä. Jaon myötä tarkentuu, mitä konkreettista velallisen osalle pesästä tulee. Ulosottomiehen on hyvä yksilöidä tämä omaisuus aiempaan ulosmittauspäätökseen sekä tehdä tarvittavat rekisterimerkinnot.⁹⁹

Ulosmittaus tulee peruuttaa ylimenevältä osin mikäli ilmenee, että velalliselle on jaossa tullut omaisuutta yli hakijan saatavan. Ulosottomiehen tehtävänä on tehdä erottelu ulosmitattavan ja velalliselle palautettavan omaisuuden välillä. Kuitenkin, jos velalliselle on jaossa tullut vain kiinteistö, joudutaan se pitämään ulosmitattuna ja myymään, vaikka sen arvo ylittäisikin hakijan saatavan määrän.¹⁰⁰

Ulosottokaaren mukaan velalliselle tulleen omaisuuden myynnissä pitää odottaa, että jako on lainvoimainen tai muuten lopullinen (UK 4:79). Lieneekin aiheellista harkita onko jaossa tulleen omaisuuden haltuunotto varmistustoimena tarpeen ennen lainvoimaisuutta. Jaon tultua lainvoimaiseksi velalliselle tullut omaisuus voidaan myydä ulosottokaaren 5 luvussa säädetyin tavoin ja tämän jälkeen se voidaan jakaa velkojille.

⁹⁹ Linna & Leppänen 2015, 384

¹⁰⁰ Linna & Leppänen 2015, 384

5 POHDINTA

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää ulosottomiehen toimintamahdollisuuksia perinnönsaamisen aikaansaamiseksi kuolinpesäosuuden tultua ulosmitatuksi. Tarkoituksena oli selvittää milloin ulosottomiehellä on mahdollisuus tai velvollisuus hakea pesäselvittäjää ja/tai pesänjakajaa, kun kuolinpesäosuus on ulosmitattu sekä mihin ulosottomiehen harkinta ja toimivalta silloin perustuvat.

Tutkimuskysymysten kannalta tärkein työssä käytetty lähdeaineisto on voimassa oleva lainsäädäntö. Ulosottokaareissa on säädetty, että ulosottomies saa tarvittaessa hakea pesäselvittäjän ja pesänjakajan määräämistä. Kyseinen säännös on kuitenkin tulkinnanvarainen ja vaatii tilannekohtaista harkintaa. Laki ei sinällään velvoita ulosottomiestä tekemään hakemusta pesäselvittäjän tai pesänjakajan määräämiseksi, mutta työni osoitti, että joissakin tilanteissa se voidaan nähdä ulosottomiehen velvollisuutena. Harkinta on aina tapauskohtaista ja vaatii eri lakien tulkintaa sekä soveltamista. Olen etsinyt vastauksia tutkimuskysymyksiin lainsäädännön lisäksi oikeustapauksista sekä oikeuskirjallisuudesta.

Ulosottolainsäädäntöön saatiin kaivattu uudistus erityisesti velkojien aseman parantamiseksi vuoden 2007 alusta. Uudistuksen myötä pesäselvityksestä ja -jakamisesta huolehtiminen on nykyisin viime kädessä ulosottomiehen velvollisuus, kun pesäosuus on ulosmitattu. Aiemmin tästä huolehtiminen oli velkojien vastuulla ja tilanne oli heidän kannaltaan hyvin ongelmallinen eikä useinkaan johtanut toimenpiteisiin heidän aloitteestaan. Joskus voi olla niin, että samalle asialle on tehty ulosmittauksia sekä uuden että vanhan lain aikaan. Tällöin ulosottomiehellä sekä velkojilla on rinnakkainen toimivalta pesäselvittäjän ja pesänjakajan hakemiseen. Uudistus on lisännyt ulosottomiesten työtä, mutta palvelee paremmin velkojien etua. Ulosotto on ulosottomiehen toimimismahdollisuuden myötä nykyään tehokkaampaa ja uskoisin, että myös selkeämpää, kun koko prosessi hoituu ulosottoviranomaisten toimesta.

Kuolinpesän selvitys on lakisääteinen velvollisuus. Koska ulosmitattua kuolinpesän osuutta ei saa myydä, vaan suoritus otetaan velalliselle tulevasta omaisuudesta, tulee pesä jakaa suoritusten saamiseksi. Jos velallisperillinen on ainoa osakas, riittää pesäselvitys,

jolloin suoritus otetaan pesään kuuluvasta omaisuudesta selvityksen jälkeen. Työni keskeinen tutkimuskysymys oli, että milloin ulosottomiehen tulee hakea pesänselvittäjää. Osakasaloitteinen pesänselvitys on aina ensisijainen pyrkimys niin kustannussäästön, kuin heidän oman etunsa vuoksi. Tutkimuskysymykseen ei ole annettavissa yhtä oikeaa vastausta, joka soveltuisi aukottomasti jokaiseen tilanteeseen eikä lainsäädännöstä löydy varsinaista ohjeistusta asian suhteen. Yleisesti voidaan todeta, että tarve hakea pesänselvittäjän määräystä ulosottomiehen toimesta syntyy silloin, kun osakkaat eivät ole pesänselvityksestä huolehtineet. Myös osakkaiden viivyttely pesänselvityksen suhteen puoltaa ulosottomiehen tekemää hakemusta. Harkinta onkin aina tapauskohtaista ja siinä tulee huomioida ulosottoa ohjaavat periaatteet.

Mistä ulosottomies sitten saa selville pesän tilanteen arvioidakseen tarvetta ja mahdollisuutta hakea pesänselvittäjän määräystä? Ulosottoaaren 4:82:ssä on säädetty tietojensaantioikeudesta. Tämän myötä osakkaat ovat kysyttäessä velvollisia antamaan tietoja pesänselvitystä ja taloudellista tilaa koskevista asioista. Tässä yhteydessä on tarpeellista korostaa, että tietojensaaminen on pitkälti ulosottomiehen vastuulla. Osakkailla ei nimittäin ole oma-aloitteisesti velvollisuutta tietojen antamiseen, vaan ainoastaan kysyttäessä. Asian etenemisen kannalta ulosotossa korostuu ulosottomiehen aktiivinen rooli tietojen hankkimisessa. Perukirja onkin tärkeä asiakirja taloudellisen tilan arvioinnissa. Pesän taloudellisen tilanteen arviointi on tärkeää ennen pesänselvittäjän hakemista, sillä pesänselvityksestä aiheutuneet kulut ovat pesänselvitysvelkaa, jotka tulee maksaa pesän varoista. Ulosottomiehen tulee varmistua pesän varojen riittävydestä pesänselvitykseen ja pesänhoitajan palkkioon. Tyhjässä pesässä ei taas ole mitään selvitettävää. Pesänselvittäjän hakeminen voi olla kannattavaa ja tarpeellista tyhjäänkin pesään, jos on odotettavissa, että pesään vielä ilmaantuu varoja erilaisten saamisten muodossa. Tästä tulisi kuitenkin olla näyttöä, sillä varmuuden vuoksi varojen ilmestymistä odottaen pesää ei voida pitää ulosmitattuna. Ulosotto tuleekin tällaisessa tapauksessa peruuttaa hyödyttömänä.

Harkintaa pesänselvittäjän määräämisen tarpeesta ulosottomiehen toimesta ohjaavat kustannusharkinnan lisäksi ulosoton periaatteet ja niistä tärkeimpänä tässä yhteydessä ulosottoaaren 1:19:n asianmukaisuuden sekä joutuisuuden vaatimukset. Joutuisuuden vaatimuksen kannalta on oleellista huomioida se, että pitkään selvittämättömänä lojuvasta pesästä on yleensä aina kuluja, jotka vähentävät myös velalliselle tulevaa perintöosuutta. Velkojankin kannalta on tarkoituksenmukaista saada täytöntöönpano aikaiseksi ilman

turhaa viivytystä. Myös epäiltäessä vaaraa pesän omaisuuden hukkaantumisesta, on aiheellista pohtia pesän asettamista pesänselvittäjän haltuun.

Tutkimuskysymykseni toinen osa oli, että milloin ulosottomiehen tulee hakea pesänjakajaa, kun velallisen pesäosuus on ulosmitattu. Kuten pesänselvityksessä, myös pesänjakamisessa pyritään lähtökohtaisesti siihen, että osakkaat toimittaisivat jaon keskenään sopimusjakona tai hakisivat itse pesänjakajan määräystä. Osakkaiden aloitteesta käynnistyvä pesänjakajan suorittama toimitusjako on ensisijaisesti toimitettava osakkaiden sopimukseen perustuen. Aina, kun jonkun osakkaan osuus on ulosmitattu, vaatii osakkaiden sopimusjako tai pesänjakajan suorittama sopimukseen perustuva toimitusjako ulosottomiehen luvan. Täten voidaan valvoa velkojan etua ja estää se, että velalliselle annettaisiin jaossa pesästä vain vaikeasti realisoitavissa olevaa omaisuutta. Luvan antaminen on ulosottomiehen itsenäisessä harkinnassa, mutta käytännössä lupa tulee aina antaa jos hakijan maksusaanti ei sen myötä vaarannu. Sinällään harkinta luvan antamisen suhteen on tehty ulosottomiehelle helpoksi.

Pesänselvityksen tavoin ulosottomiehen tulee hakea pesänjakajan määräystä silloin, kun jako ei syystä tai toisesta ole edennyt. Myös tilanteissa, joissa vainajan ja lesken välillä on ositus toimittamatta, voi pesänjakajan hakeminen olla tarpeen. Lesken hallintaoikeuteen liittyvät riidat kuuluvat pesänjakajan ratkaistaviksi. Hallintaoikeushan on vain oikeus, ei siis velvollisuus, joten voi olla ettei leski aio oikeuttaan edes käyttää. Lesken kanta saattaa selvitä vasta perinnönjaossa tai osituksessa, joten pesänjakajan hakeminen on näiltäkin osin perusteltua.

Pohdittaessa tarvetta pesänjakajan hakemiselle ulosottomiehen aloitteesta ovat tarkastelussa vastakkain ulosoton nopeusvaatimus ja tehokkuuden vaatimus. Oikeuskirjallisuudessa esitetyn kannanoton mukaan ulosmittaus voidaan pitää voimassa odottamassa esimerkiksi lesken hallintaoikeuden lakkaamista, jos tällä tavoin perinnönjaosta pidättäytyminen johtaisi ulosoton tuloksellisuuden kannalta todennäköisesti parempaan lopputulokseen kuin perinnönjako hallintaoikeuden aikana. Kyseisen kaltainen tilanne vaatii jälleen ulosottomieheltä monipuolista harkintaa ja eri osapuoliin kohdistuvien oikeusvaikutusten arviointia.

Täytäntöönpanotoimiin ryhtyminen edellyttää ulosottomieheltä aina monipuolista harkintaa, perehtyneisyyttä kyseiseen tapaukseen sekä lain tulkintaa. Ulosottokaaren säännöksissä on myös ulosottoa rajoittavia kieltoja. Kuolinpesäosuuden ulosmittauspäätöksellä on monia velalliseen kohdistuvia oikeusvaikutuksia, mutta osa niistä voi kohdistua myös sivullisiin eli velallisen kanssaosakkaisiin. Nämä eivät sinällään estä ulosmittausta, mutta on aina otettava huomioon. Esimerkiksi ulosmittauspäätöksen jälkeen pesälle annettava määräämiskielto kieltää osakkaita luovuttamasta pesän omaisuutta tai muutoin määräämästä siitä ilman ulosottomiehen lupaa. Lesken hallintaoikeus tulee myös pitää mielessä, sillä hallintaoikeuden aikana siihen kuuluvaa omaisuutta ei voida jakaa.

Yhteenvetona voidaan todeta, että tutkimuskysymykseeni pesänselvittäjän ja/tai pesänjakajan hakemisesta ulosottomiehen velvollisuutena ei ole yhtä oikeaa vastausta. Ulosottomiehen työ on pitkälti itsenäistä ja monipuolista harkintaa ulosoton periaatteiden ja lainsäädännön ohjastamana. Tilanteet ovat erilaisia ja ne voivat muuttua, joten tapaus- ja tilannekohtainen harkinta ovat tärkeimmät työkalut. Kustannusharkinnan lisäksi ulosottomiehen tärkeimmät harkintaa ohjaavat ulosoton periaatteet ovat asianmukaisuuden ja joutuisuuden vaatimus. Lyhyesti tiivistäen työni osoitti, että silloin, kun pesänselvitys tai pesänjako ei ole muutoin edennyt, siirtyy toimimisvelvollisuus niiden suhteen ulosottomiehelle, jotta velkojan oikeudet ja ulosoton tarkoitus voidaan toteuttaa.

Työn myötä minulle selkeni erittäin hyvin kuolinpesäosuuden ulosmittaus prosessina ja sen loppuun saattaminen ulosoton näkökulmasta silloin, kun osakkaan osuus on ulosmittattu. Oikeuskirjallisuuteen ja eri näkökantoihin tutustuessa kävi ilmi kuinka tulkinnanvaraista Suomen lainsäädäntö voi olla. Toki isommat linjat ovat selkeät, eikä niissä ole soveltamisen varaa. Kuitenkin esimerkiksi kysymys siitä, kannattaako ulosmittaus pitää voimassa, kun sitä rasittaa lesken hallintaoikeus on hyvin monitulkinnallinen asia. Työn kannalta haastavaa oli juurikin tulkinnanvaraisuus ja se, että tutkimuskysymyksiin ei ole selkeitä vastauksia lainsäädännössä. Työn vastaukset perustuvatkin lain tulkintaan, alan ammattilaisten kannanottoihin sekä oikeuskäytäntöön.

Itseäni kiinnostaisi vielä tarkemmin perehtyä sivullisiin kohdistuviin oikeusvaikutuksiin osakkaan pesäosuuden tultua ulosmitatuksi. Kyselymuotoinen tutkimus velallisen perinnöstä luopumisen yleisyydestä tai muista keinoista pyrkiä välttämään perinnön meno velkojen maksuun olisi myös mielenkiintoinen toteuttaa.

LÄHTEET

Aarnio, A. & Kangas, U. 2016. Suomen jäämistöoikeus I, Perintöoikeus. 6. uudistettu painos. Helsinki: Alma Talent.

Antinoja, S. 2014. Pesänjakaja – toimivalta ja sen rajoitukset. Oikeustieteellinen tiedekunta; perhe- ja jäämistöoikeus. Lapin yliopisto. Pro gradu –tutkielma.

Ervo, L. 2011. Oikeudenmukaisuusvaatimus toimitusmenettelyssä. Defensor Legis 4/2011, 494-509.

Gottberg, E. OTT. 2009. Kuolinpesä, leski ja perilliset. Ulosoton täydennyskoulutus. Tampere 4.5.2009.

Gottberg, E. OTT. 2013. Ajankohtaista jäämistöoikeudesta oikeuskäytännön valossa. Turun yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Ulosoton koulutusmateriaali. Turku 17.4.2013.

HE 13/2005vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 180/1996. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain muuttamisesta

HE 14/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perintökaaren velkavastuusäännösten muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 66/1988 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi

Kangas, U. 2004. Lakiosa eilen, tänään ja huomenna. Defensor Legis 4/2004, 575–601.

Kangas, U. 2013. Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet. Helsinki: Talentum.

Karonen, J. kihlakunnanvouti. 2007. Kuolinpesän osuuden ulosmittaus ja realisointi. Pirkanmaan ulosottoviraston koulutuspäivien materiaali 22.-23.2.2007. Tampere.

KKO 1991:163

KKO 1992:176

KKO 2000:39

KKO 2003:95

KKO 2011:31

KKO 2015:98

Kolehmainen, A. 2016. Pesänselvittäjän ja pesänjakajan vastuu toimituksen joutuisuudesta. Asiantuntija-artikkeli. Julkaistu Edilexissä 22.2.2016. Edita Publishing Oy.

- Kolehmainen, A. & Rabinä, T. 2012. Jäämistösuunnittelu. Helsinki: Talentum.
- Koponen, J. 2017. Kuolinpesän osakkaan opas. 14. uudistettu painos. Helsinki: Verotieto Oy.
- LaVM 6/2004 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä perintökaaren velkavastuusäännösten muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Linna, T. 2000. Ulosotto ja perusoikeudet. Lakimies 5/2000, 690-709.
- Linna, T. 2009. Ulosotto-oikeuden yleiset opit – missä ja mitä? Lakimies 1/2009, 3-33.
- Linna, T. & Leppänen, T. 2014. Ulosotto-oikeus I. Ulosottomenettely. 2. uudistettu painos. Helsinki: Talentum Pro.
- Linna, T. & Leppänen, T. 2015. Ulosotto-oikeus II. Ulosmittaus ja myynti. 2. uudistettu painos. Helsinki: Talentum Pro.
- Lohi, T. 2004. Avio-oikeus ja kuolinpesän osakkuus. Defensor Legis 4/2004, 618–641
- Lohi, T. 2005. Perintökaaren velkavastuu-uudistus ja kuolinpesän osakkaiden henkilökohtainen velkavastuu. Artikkelit. Julkaistu Edilexissä 23.7.2007. Edita Publishing Oy.
- Lohiniva-Kerkelä, M. 2003. Verosalaisuus. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Niinivirta, J. oikeushallintopäällikkö. n.d. Kuolinpesä. Kihlakunnanulosottomiesten koulutusmateriaali. Oikeusministeriö.
- Norri, M. 2017. Perintö ja testamentti. Käytännön käsikirja. 7. uudistettu painos. Helsinki: Alma Talent.
- Pirkanmaan ulosottoviraston sisäinen koulutusaineisto ”Kuolinpesä”. n.d.
- Puronen, P. 2015. Perintö- ja lahjaverotus. Helsinki: Talentum Pro.
- Turun HO 17.9.1996/2980
- Tuunainen, P. 2015. Perintö, testamentti ja velka. Helsinki: Talentum. Väitöskirja.
- Valtakunnanvoudinvirasto. 2017. Ulosotto Suomessa. Ulosottolaitoksen tilastoja vuodelta 2016. Valtakunnanvoudinviraston julkaisu 2017:1.